ئەفسانە لە نێو جووەکان لە هەرێمی کوردستان.. د. زریان جەژنی محەمەد

چەند نمونەیەکی هەڵبژێردراوی ناوچەی بادینان..

[**بۆ خوێندنەوەی ئەم بابەتە کلیکی ئێرە بکەن..**]

[ZryanKakei_JwekanDownload]

کتێب\ کوردستان و خەباتی ڕزگاری نەتەوەیی.. وەرگێڕانی لە ئینگلیزییەوە: گۆران عەبدوڵڵا

(ئەم کتێبە دیالۆگێکی قووڵ و هەمەلایەنەیە لە نێوان بزووتنەوەی سۆشیالیستیی نێودەوڵەتی و چەندین رەوت و گرووپی سیاسیی دیکە سەبارەت بە مافەکانی کورد، ئازادی نەتەوەیی و رۆڵی شۆڕشگێڕیی سۆشیالیستی لەم خەباتەدا پێشکەش دەکات…)

[**بۆ خوێندنەوەی ئەم کتێبە کلیکی ئێرە بکەن..**]

[GoranAbdullah_Kurdistan_IBTDownload]

بەشداری ژنانی شاعیر لە خەباتی کرێکارانی ئەتەمبێلسازیی کەنەدا!.. ئامادەکردن و وەرگێڕانی لە ئینگلیزییەوە : عەبدوڵا سڵێمان(مەشخەڵ)

پێشوتن

خەبات بۆ وەستانەوە دژ بە فەلاکەتباری ژیان و کاری ژنان لەنێو بزووتنەوەی کرێکاریی کەنەدا بە سەرەتایەکی زەحمەت و پڕ لە کێشە و گرفت دەستی پێکرد. ژنان لەو هەلومەرجە نائینسانییەدا کە سەرمایەداری بەسەریاندا فەرزی کردبوو، دووجار دەچەوسێنرانەوە، جارێک وەکو کرێکار و جارێکی تریش وەکو ژن. دۆخی کۆمەڵایەتی بزووتنەوەی کرێکاران و ئاگایی سیاسی و چینایەتی ئەو بزووتنەوەیە لە کۆتایی نیوەی یەکەم و سەرەتای نیوەی دووەمی سەدەی بیستەم لەئاستێکی نزم دابوو بەجۆرێک کە ژنان زۆرجار جگە لە سەرمایەداران و بۆرژوازی دەکەوتنە بەر ڕق و نەفرەتی پیاوانی کرێکار و هاوچارەنووسەکانیشیان. حیزبە سیاسییەکان و نەقابە و یەکێتییە کرێکارییەکان و خەباتگێڕە سۆشیالیست و مارکسیستەکانی کۆمەڵگەی کەنەدا لەو قۆناغەدا ڕووبەڕووی کۆمەڵێک ئەرک و بەرپرسیارێتیی مێژوویی بوونەوە و تا ئاستێکی باشیش توانیان دەستکەوتی سیاسی و ئابووری و کۆمەڵایەتی گرنگ بەدەست بهێنن و فەرزی بکەن بەسەر بۆرژوازی و سەرمایەدارانی کەنەدا. لەنێو بزووتنەوەی کرێکارانی کەنەدا، خەبات و تێکۆشانی ژنانی کرێکار لەململانێی نێوان کۆمپانیاکانی جێنەڕاڵ مۆتۆڕ و فۆرد و کرایسلەر لەلایەک و نەقابەکانی کرێکارانی ئەتەمبێلسازیی کەنەدا (١) لەلایەکی تر، لەوانەوە لە فیداکاری و قوربانیدان لەپێناو مافە ڕەواکانیان. ژنانی کرێکار جگە لەوەی لەسەنگەری کارکردن و ڕووبەڕووبوونەوەدا لەگەڵ سەرمایەداران شانبەشانی پیاوانی کرێکار لەڕیزەکانی پێشەوەدا بوونە، لەهەمان کاتدا لەمەیدانی ئەدەبیشدا بەتایبەتی لەمەیدانی شیعر توانیویانە بوونی خۆیان بسەلمێنن و بەشیعر بەرگری لە خۆیان و مافەکانیان بکەن و بەشداری ئەو خەباتە چینایەتییە مەزنە بکەن. ئان بۆیڵی و مەی پارتریج و چەندین شاعیری تر (٢) لەو

شاعیرە کرێکاریيانەن کە شیعریان وەکو چەکێک دژ بە ستەمی سەرمایەداری و کۆمپانیای جەنەڕاڵ مۆتۆڕ بەکارهێناوە. ژنانی کرێکار لەو قۆناغەدا (کۆتایی نیوەی یەکەم و سەرەتای نیوەی دووەمی سەدەی رابردوو) دووچاری گەلێ ستەم بوونەتەوە لەوانە کرێی کەمتر لە پیاوان، مەسەلەی هاوسەرگیری و منداڵبوون، نەبوونی بیمە و زەمانەتی کار، نالەباری بیمەی تەندروستی، پشوو و چوونە سەرئاو، پرسی سینیۆریتی (٣) و دابینکردنی پێداویستییەکانی کارکردن(دەستکیش بە نموونە) تا دەگات بە گرفتی ڕێکخراوبوون لە یەکێتیی و نەقابە کرێکارییەکان. ژنانی کرێکار لە کۆمپانیای ئۆتۆمبێلسازی کەنەدا سەرباری گرفتەکانیان، بەڵام توانیان مێژوویەکی گەش و پرشنگدار بۆ خۆیان تۆمار بکەن و دەستکەوتە چینایەتییەکانیان ببێتە مایەی سبەینێیەکی باشتر بۆ نەوەکانیان.

شیعر و ململانێی چینایەتی

کۆمپانیای جەنەڕاڵ مۆتۆڕ لە کەنەدا لە ساڵی ١٩٦٣ کۆمەڵێ بڕیاری دژە کرێکاریی دەردەکات سەبارەت بە گواستنەوەی چەند بەشێک لە کۆمپانیاکە لەشاری (ویندزۆر)ەوە بۆ مەڵبەندی مەککینۆنی پیشەسازی لەشاری (سەین کاترین) و هەورەها گواستنەوەی بەشێکیش لە مەکینۆنەوە بۆ شاری لەندەنی ئۆنتاریۆ. جگەلەمەش کۆمپانیای جەنەڕاڵ مۆتۆڕ بەشی دروستکردنی گێڕ دەگوازێتەوە بۆ ۆڵک□رقی□ و ڕاشیگەیاند کۆمپانیا لەناوچەی ویندزۆر بەشێکی نوێی بڕین دادەمەزرێنێت و ئەمەش دەبێتە هۆی کەمبوونەوە و تەنانەت داخستنی بەشی دوورین لە ئۆشاوا. کاتێک ناڕەزایەتی کرێکاران دژ بەم سیاسەتەی کۆمپانیا دەست پێدەکات، کۆمپانیای جەنەڕاڵ مۆتۆڕ نوێنەرانی نەقابەی کرێکاران دڵنیا دەکاتەوە کە ئەم ئاڵوگۆڕ و گواستنەوانە بەهیچ جۆرێک کاریگەری لەسەر کرێکارانی پیاو دانانێت. هەرواش بوو کاریگەرییەکە تەنها ژنانی کرێکاری گرتەوە و نزیکەی ٤٠٠ ژنی کرێکار کەوتنە دۆخی مەترسی لەدەستدانی کارەکانیان. لەم هەلومەرجەدا مەی پارتریجی ژنە کرێکاری شاعیر و بەرپرسی کۆمیتەی کرێکارانی ژنان لە ڕێکخراوی یەکێتیی کرێکارانی ئۆتۆمبێلسازی

کەنەدا لە ساڵی ١٩٦٧ شیعرێک بە ناوی (کۆتایی کەنەفتی "٣٢") دەنووسێت و لە ڕۆژنامەی(ئۆشاوا وۆرکەر)(٤) بڵاوی دەکاتەوە، کە بەمجۆرە ڕاز و نیگەرانی ژنانی کرێکار وێنا دەکات:

NEXT YEAR'S PRESIDENT TO BE FULL TIME AND PAID?
The UAW-CIO
OSHAWORKER
LABOR COUNCIL ELECTS OFFICERS
Notice!

هاوبەشی خەمەکانی یەکدی دەبووین
کاتێ لەکار دووا دەکەوتین
بەڵام لە کۆتایی وەرزدا
لە وەختی خۆی تەواو دەبووین.
هاوبەشی تێگەیشتنی یەکدیمان دەکرد
کە سکاڵامان لە بەختی خۆمان دەکرد
بەڵام ژنبوون تاکە تایبەتمەندییەکمان بوو
تاکە شتێکیشە هەمان بێت.(٥)

کۆمپانیا لەهەمبەر خولقاندنی ئەم دۆخە دژوارە بۆ ژنانی کرێکار لەوپەڕەی دەست ئاوەڵایی دابوو، چونکە یاسای پاراستنی مافەکانی هاوڵاتی کەنەدیی، خەڵکی کەنەدیی دەپاراست لەهەر هەڵاواردنێک لەسەر بنچینەی نەتەوە و ئایین و ڕەنگیپێست، بەڵام جێندری تیا نەبوو. بۆیە پایەیەکی خەباتی کرێکارانی ئەو قۆناغەی بزووتنەوەی کرێکاری کەنەدا چەسپکردنی پاراستنی مافی یەکسانی جێندەر بوو لەو یاسایەدا. جێنەڕاڵ مۆتۆڕز هێندە دژە ئینسانیی بوو تەنانەت ژنێک دادەمەزرێنن کە نەیان دەزانی دووگیانە و سکەکەی سێ مانگانە. کاتێک هاتە ئانوساتی منداڵبوون و کرێکارەکە چووە خەستەخانە، کۆمپانیا ئەو کرێکارەی دەرکرد.

یاساکان تێپەڕێنران و پەسندکران
لەلایەن ئەو کۆمپانیا زەبەلاحەی ناوی جێنەڕاڵ مۆتۆڕز
تێکۆشانمان دوورە لەوەی کۆتایی بێ
هەتا پیاوان وشیار دەکەین
دەزانین ڕێگەی ئێمە جیاوازە
لەم سەنگەرەوە هاوڕاین کەوا

ئەمە دوای ئازادی ناکەین
تەنها یەکسانیمان دەوێ.(٦)

شاعیر لە شیعرەیدا بەڕوونی باس لە نیگەرانی گرفتی جەندەر دەکات. سکاڵای شاعیر هەم وەک کرێکارێک و هەم وەک ژنێک لەشیعرەکەدا ڕەنگی داوەتەوە. دیارە گرفتی ژنبوون لە کۆمەڵگەی کۆنەدا تا ئەم دەیانەی دواییش هەر هەبووە و ڕەنگە ئێستاش لەم گۆشە و ئەو گۆشە هەبن. ئەوەی کۆمپانیا لە ژنانی کرێکاری دەویست تا بڕێی نائینسانانە بوو. وەکو کرێی کەمتر لە پیاوان و منداڵ نەخستنەوە و شان خاڵیکردن لە بەرپرسیارێتی خانەوادە. بۆیە دروشمی (یەکسانی) یەکێک بووە لە دروشمە هەرە بەرجەستەکانی خەباتی ژنانی کرێکار لەو قۆناغە دیاریکراوەی ژیانی بزووتنەوەی کرێکاری. ئان بەیەی ژنە شاعیری کرێکاریی بە گەیشتن بە مافەکانیان باس لە لێکهەڵپێکرانی خەباتی ژنان و پیاوان دەکات و بەرگری لە کۆمیتەی ژنان دەکات و خەباتەکەی دەکات.

دەتەوێ بزانی چی دەکەین و بۆ نیازی چین
هەوڵ دەدەین بەچاوی هیچ کەسێکی تر نەبینین
بۆ مافەکانی ژنان هاتووینەتە مەیدان
تا کێشەکانیان بخەینە بەرباس و دووان
نابێ لەوەزیاتر دەستەوەستان بین
وا هەست بکەین
ئەمەی ژن هیچمان پێناکرێ
توانای کارکردن و ڕاسان
شانبەشانی هاوڕێی کرێکاری پیاوین
ئەمە خوازیاری یەکسانین
ڕەنگە تێبگەی ئەگەر هەردوو پێکەوە بین
چەند گونجاوین.(٧)

ساڵی ١٩٦٥ تا ١٩٦٧ کۆمپانیا تا دەهات فشارەکانی لەسەر کرێکارانی ژن زیاتر دەکرد ئەویش بە کەمکردنەوە و دەرکردنی کرێکارانی ژنان

لە بەشی دوورین، بۆیە مەی پارتریج شیعرێک وەک نامەیەک بۆ سەرۆکی کۆمپانیای جەنەڕاڵ مۆتۆڕ (مستەر ڕێکەر) دەنێرێت. پاتریج لەکۆتایی شیعرەکەیدا دەڵێت:

ئێمە هیچ لەخۆبایی نین پێمانوایە تەنها ئەوە مانادارە
ساڵی داهاتوو گەر کار بکەین دەمانەوێ بزانین لە کوێ کار دەکەین. (٨)

لەو ململانێیەی نێوان کۆمپانیاکان و نەقابەی کرێکاران کە کرێکاران بەگشتی و ژنانی کرێکار بەتایبەتی ببوونە ئامانج، ئەو ئاگاییە چینایەتییەی کە دەبوو لەئارادا بێت بەپێی پێویست نەبوو. مەی پارتریچی شاعیر دەڵێت(ئێمە لەوە بووین و پیاوانی کرێکاریش هیچیان لەدەست نەهات. جا پێیان خۆش بێت یان نا ئێمە دەبوو دژ بەو بڕیارانە بوەستینەوە.) (٩) ژنانی کرێکار لە کۆبوونەوەی یەکێتیی کرێکاران بەشدار دەبوون و بەتووڕەییەوە دەیان پرسی چەند کرێکاری ژن لەکار دەرکراون یان دەردەکرێن؟ ژنێک لەڕیزی پێشەوەی ناڕەزایەتی و خەباتی ژنان شیعرێک دەنووسێت و بەمجۆرە گوزارشت لە دۆخی شڵەژاوی خۆیان دەکات:

ئێمە چاوەڕوانی بەفەرمی ناسینین وا چاکترە زوو بێتەدی
هەست دەکەم زۆر تەنیاترم لەو پیاوەی وا پێیەکانی نایە سەر مانگ
ڕۆژنامەنووسەکانت هەموو ناوازەن شتێک دەبێت لەبیر بێت
من وەکو ژن پۆلینکراوم، بەڵام ئەندامی نەقابەم.(١٠)

سەرباری ئەوەی نەقابەی کرێکاران ڕای دەگەیاند کە ڕێکخراوەکەیان جێگەی ژنانی کرێکارە و ژنان دەتوانن پێشڕەوی تیا بنوێنن و خەبات بکەن بۆ بەدەستهێنانی یەکسانی جێندەر، بەڵام ژنانی کرێکار ڕێکخراوەکەیان وەکو ڕێکخراوەکی پیاوانی کرێکار دەبینی. ئەم گرفتە کە گرفتێکی کۆمەڵایەتی چینایەتی بوو پەیوەندی بە ئاگایی چینایەتییەوە هەبوو. وشیاری سیاسی کرێکاران بەگشتی لەئاستی پێویستدا نەبوو و هەر ئەمەش وایکردبوو بۆرژوازی و سەرمایەداران بتوانن لەژێر ناوی جێندەر (ژنان و پیاوان)، واتە ڕیزی کۆمەڵاتی کرێکاران پچڕ پچڕ بکەن و لاوازیان بکەن. بەڵام ئەمە ئەوە ناگەیەنێت

کە ئاگایی سیاسی چینایەتی لەو خەباتەدا ئامادەیی نەبووە.
ئەمە کۆمیتەیەکمان هەڵبژارد
تەنها و تەنها بۆ یەک ئامانج
تا گرێبەست یەکسان بکا
بەو ڕێگاچارانەی دەیدۆزینەوە
لە تەواوی ڕۆژنامەکان
هەندێک بە پشت گوێخستنی پیاوان
کۆتایی بە هەنگاوی ڕزگاری ژنان دێنن
ئەمەش خواست و ئامانجی نییە.
تا ئەو کاتەی پیاوان وشیار دەکەینەوە
دەزانین کە دزاینی ئەمەی ژنان جودایە
لەم ڕوانگەوە هەموو کۆکین لەسەر ئەوەی
ئەمەی ژنان بەدوای ئازادیدا وێڵ نین
تەنها یەکسانیمان دەوێت.(١١)

مەسەلەی یەکسانی جێندەر لەو قۆناغە مێژووییە لە خەباتی ژنانی کرێکار لە کۆمپانیای ئۆتۆمبێلسازی کەنەدا، مەسەلەیەکی گرنگ و هەستیار بووە و شیعریش ئامرازێکی خەباتکارانە بووە کە ژنانی کرێکاری هەڵسوڕاو و شاعیر دەستیان بۆ بردووە و دژ بە چەوسانەوەی سەرمایەداران بەکاریان هێناوە.

دواقسە

ژنانی شاعیر و کرێکار لە نەقابەی کرێکارانی ئۆتۆمبێلسازی کەنەدا لە لە کۆتایی نیوەی یەکەم و سەرەتای نیوەی دووەمی سەدەی بیستەم، تێکۆشاون لەپێناو مافە ڕەواکانیان و بەشیعر گوزارشتیان لەو خەباتە چینایەتییەی کرێکاران کردووە. شاعیرانی وەک مەی پارتریچ و ئان بێیێی و شاعیرانی تر شانبەشانی هەڵسوڕاوانی کرێکاران، کەلەنێو مێژووی خەباتی یەکێتیی کرێکارانی ئۆتۆمبێلسازی کەنەدا هەڵسوڕاو بوونە و لەڕێگەی شیعرەوە توانیویانە جوانترین شانازیان بە خۆیان دەستەبەر بکەن. بەشداری ژنانی شاعیر لەو خەباتە بەشدارییەکی چینایەتی بووە و شیعریش ڕۆڵی مێژوویی و کۆمەڵایەتی خەباتکارانەی خۆی گێڕاوە و بووتە ئاوێنەی باڵانومای ئەو خەباتە پڕ لە سەروەرییەی ژنانی کرێکار.

ئامادەکردن و وەرگێڕانی لە ئینگلیزییەوە : عەبدوڵا سڵێمان(مەشخەڵ)
سەرەتای کانوونی دووەمی ٢٠٢٥

سەرچاوە و پەراوێزەکان :

(١)نەقابەی کرێکارانی ئۆتۆمبێلسازی کەنەدا (Canadian Auto

Worker)؛ یەکێک بوو لە گەورەترین سەندیکاکانی کرێکارانی کەنەدا، بەڵام لەگەڵ نەقابەی پەیوەندییەکان و نەقابەی وزە و کرێکارانی کاغەزی کەنەدا یەکیان گرت و لە ساڵی ٢٠١٣دا یەکێتیی نەقابەکانی(یونیفۆر)یان پێکهێنا. ئەم نەقابەیەلە سەرەتادا لە کارگەکانی ئۆتۆمبێل لە ئۆنتاریۆ لەساڵی ١٩٣٧ دامەزراوە، جۆرج بیرت لە ١٩٣٩ تا ١٩٦٨ واتە بۆ ماوەی ٢٩ ساڵ، سەرۆکی ئەو نەقابەیە بوو. ئەم نەقابەیە کرێکارانی کۆمپانیاکانی جەنەڕاڵ مۆتۆڕ و فۆرد و کرایسلەر لەخۆ دەگرت. دوای چەندین ئاڵوگۆڕ ئەم نەقابەیە ئێستاش لە زۆرێک لە کەرتەکانی ئابووریدا نوێنەرایەتی کرێکارانی کەنەدا دەکات.

(٢)بەداخەوە نەتوانرا زانیاری لەسەر ژیانی ئەو ژنە شاعیرە کرێکارانەی کە بەشیعر گوزارشتیان لە خەباتی خۆیان کردووە و ناویان لەم نووسینەدا هاتووە، بەردەست بخەین. لەلایەکی تریشەوە بەگوێرەی سەرچاوەکان زیاتر لە بیست و پێنج هەزار هەڵسوڕاوی ژنانی کرێکار لەبراوانە تێکۆشاون لەپێناو بەرگریکردن لە ئینسانییەتی ژنان و پیاوانی کرێکار و مافەکانیان.

(٣)بەپێی فەرهەنگی ئازادی وشەی سینیۆریتی بەمانای تەمەن گەورەتری یان سەرەکێتی یان باڵاتری یان لەپێشتربوون دێت. من ئەم ڕاقانەم بە گۆنجاو نەزانی و هەر وشەی سنیۆریتیم وەکو خۆی دانایەوە.

(٤)ڕۆژنامەی ئۆشاوا ۆرکەر(Oshawa Worker Newspaper)؛ ڕۆژنامەیەکی کرێکاریی بوو و پاشان بوو بە گۆڤار لەلایەن لیژنەی ڕۆشنبیری نەقابەی کرێکارانی ئۆتۆمبێلسازیی کەنەدا لۆکاڵی ٢٢٢ ەوە، دوو مانگ جارێک بەچوار لاپەڕەی قەبارە گەورە بڵاودەکرایەوە. ولیەم نەبە لەدەیەی چلەکانی سەدەی ڕابردوو سەرنووسەری چەندین ژمارەی ڕۆژنامەی ئۆشاوا ۆرکەر بووە. پاشان ڕۆژنامەکە دەبێت بە گۆڤار.

(٥)Labour’s Dilemma, The gender Politics of Auto Workers in Canada 1937 – 1979, Pamela Sugiman, University of Toronto Canada, 1997, page 138 and 139.

(٦)هەمان سەرچاوەی پێشوو لاپەڕەکانی لاپەڕە ٢٠١ و ٢٠٢.

(٧)هەمان سەرچاوەی پێشوو لاپەڕە لاپەڕەکانی ٢٠٢ و ٢٠٣.

(٨)هەمان سەرچاوەی پێشوو لاپەڕە ١٤١.

(٩)هەمان سەرچاوەی پێشوو لاپەڕە لاپەڕە ١٥٥.

(١٠)بەداخەوە ناوی شاعیرەکە تۆمار نەکراوە. هەمان سەرچاوەی پێشوو لاپەڕە لاپەڕە ١٥٥.

(١١)Labour’s Dilemma, The gender Politics of Auto Workers in Canada 1937 – 1979, Pamela Sugiman, University of Toronto

.Canada, 1997, page 200 and 202

ئەو هەڵەیەی چینی کردە پێشەنگی بۆشایی ئاسمان!.. وەرگێڕانی: هەڵۆ حەسەن

لە هۆڵەکانی مۆزەخانەی شەنگەهای، زیاتر لە 70 هەزار پێشانگا چیرۆکی پیاوێک دەگێڕنەوە – پیاوێک کە لە چین بە “زانای خەڵک” ناسراوە و باوکی دامەزرێنەری بەرنامە بۆشایی و مووشەکییەکانی چینە. ناوی کیان شویسن، بەڵام لە ئەمریکادا، ئەو وڵاتەی کە بۆ یەکەمجار کیان شویسن تێیدا گەشەیسەند، ناوی “کیان” کاڵ بوو□ تەوە لەگەڵ ئەوەشدا، میراتە زانستیی□کەی لە دوو وڵاتدا هەست پێدەکرێت – یەکێکیان زۆر درەنگ لە باوەشی گرت و یەکێکیان زۆر زوو دەربەدەری کرد

لە شەنگەها یەوە بۆ ئەستێرەکان

کیان شویسن لە ساڵی 1911 لە شاری هانگژۆی چین لەدایکبووە و خوێندکارێکی زیرەک و لە زانکۆی “شەنگەهای جیاو تۆنگ” لە بەپلەی یەکەم دەرچووە. سکۆلەرشیپێکی دەگمەنی بەدەستهێنا بۆ خوێندن لە

ئەمریکا، لێکۆڵینەوەکانی لە بواری ئایرۆدایناميکدا بە خێرایی سەرنجی ئەمریکییەکانی ڕاکێشا،هەر لە کالتێک بوو کە کیان بوو بە بەشێک لە گروپێکی بوێری زانای گەنج کە تاقیکردنەوەی موشەکسازی سەرەتاییان کرد. ئەوان ناویان لێنرا “کۆمەڵەی خۆکوژی- لەبەر ئەوەی تاقیکردنەوە تەقینەوەکانیان زۆرجار بە تۆپی ئاگرین و ترس و دڵەڕاوکێ کۆتاییان دەهات، تاقیکردنەوەکانیان بوونە بناغەی تاقیگەی پاڵنەری جێت ، کە تا ئێستاش وەک بەردی بناغەی گەڕان بەدوای بۆشایی ئاسمانی ئەمریکیدا ماوەتەوە،لە کاتی جەنگی جیهانی دووەمدا، کیان شویسن پەیوەندی بە “پرۆژەی مانهاتن” کرد، بەشداری کرد لە پەرەپێدانی سیستەمی مووشەکی کە توانای گەیاندنی سەری ئەتۆمی هەبێت. ئەو کار لەسەر مووشەکی کرپێرال کردووە – یەکەم مووشەکی ئەمریکی کە بۆ گەیاندنی ئەتۆمی دیزاین کراوە – و بە یەکێک لە پسپۆڕە پێشەنگەکان دادەنرا لە بواری پاڵنانی فڕۆکە و ڕێنماییکردنی مووشەک،ئەو ئەوەندە گرنگ بوو کە لە ساڵی 1945 لەگەڵ فیزیازانێکی پێشەنگ تیۆدۆر ڤۆن کارمان ڕەوانەی ئەڵمانیای دوای جەنگ کرا بۆ لێکۆڵینەوە لە زانایانی موشەکی نازی، لەنێویاندا وێرنهەر ڤۆن براون. ئامانجی ئەرکەکە: دڵنیابوون لەوەی ئەمریکا لەواری زانستی ئەڵمانیای بە میرات گرتووە،کیان شویسن بە هەموو پێوەرێک کەسایەتییەکی سەرەکی بوو لە سەرهەڵدانی ئەمریکا وەک زلهێزێکی تەکنەلۆژی،بەڵام لەگەڵ شەڕی ساردا دۆخەکە گۆڕا. دوای شۆڕشی پارتی کۆمۆنیستی چین لە ساڵی 1949، کەشوهەوای سیاسی واشنتۆن گومانی لە هەر کەسێک کرد کە پەیوەندی بە چینەوە هەبێت. کیان شویسن سەرەڕای ئەوەی هیچ بەڵگەیەک لەسەر سیخوڕیکردنی بۆ چین نەبوو، بوو بە ئامانج. بە تۆمەتی هاوسۆزی کۆمۆنیستەکان، مۆڵەتی ئەمنی لێسەندرایەوە و خرایە ژێر دەستبەسەری و زیندانیکردنی ماڵەوە،بۆ ماوەی پێنج ساڵ ، یەکێک لە درەوشاوەترین عەقڵەکانی کۆمەڵگەی زانستی ئەمریکا بێدەنگ کرا – بەهرەکانی نەک بەهۆی نەبوونی لێهاتووییەوە، بەڵکو بەهۆی ترس و سیاسەتەوە بەفیڕۆچوو،لە ساڵی 1955 لە ژێر فشارێکی پەرەسەندوو و سەرەڕای ناڕەزایەتی هاوکارەکانی، سەرۆک دوایت ئایزنهاوەر دیپۆرتکردنەوەی کیان شویسنی بۆ چین پەسەند کرد،کیان شویسن لە کاتی گەڕانەوەی بۆ چین سەرکردایەتی چین درکیان بەوە کرد کە چییان دەستکەوتووە: زانایەکی ئاستی جیهانی کە لەلایەن باشترین دامەزراوەکانی ڕۆژئاواوە ڕاهێنراوە،لە ماوەی پانزە ساڵدا، کیان شویسن سەرکردایەتی کرد بۆ ئەوەی یەکەم مانگی دەستکردی خۆی بەناوی “دۆنگ فانگ هۆنگ 1” لە ساڵی 1970 بۆ بۆشایی ئاسمان هەڵبدات، تەواوی نەوەیەکی ئەندازیار و زانای چینی ڕاهێنا. کارەکانی بناغەکانی سیستەمی مووشەکی چینیان

دانا – لەوانە ئەوانەی کە دواتر لە جەنگی کەنداوی 1991دا بەکارھێنران، کاتێک ھێزەکانی ئەمریکا ڕووبەڕووی ئەو تەکنەلۆژیای□ ب□وونەتەوە کە یارمەتی پەرەپێدانی دا. وە دواترینیان ئەو مووشەکانەی حوسییەکانی یەمەن دژی کەشتیە بازرگانیەکانی ئەمەریکا لە دەریای سوور و ئیسرائیل بەکاریان ھێنا،دوای چەند ساڵێک، دان کیمبۆڵ، وەزیری پێشووی ھێزی دەریایی ئەمریکا و سەرۆکی کۆمپانیای موشەکی ئایرۆجێت، بە پەشیمانیەوە بیری لە ڕۆیشتنی زۆرەملێی کیان کردەوە ووتی: ئەوە گەمژەترین بڕیار بوو کە ئەمریکا داوویەتی، ئەمڕۆ کە واشنتۆن جارێکی دیکە بیر لە سنووردارکردنی خوێندکاران و زانایانی چینی دەکاتەوە، چیرۆکی کیان بیر ئەمەریکیەکان دێنێتەوە،کیان شویسن یارمەتی دا لە داڕشتنی بەرنامەکانی بۆشایی ئاسمانی دوو زلھێزی جیھانی ئەمەریکا و چین. بەڵام تەنھا یەکێکیان وەك پاڵەوانێک ھەڵیبژارد.

و/ ھەڵۆ حەسەن

سەرچاوە:

How China Entered the Space Race

https://www.wired.com/2015/04/how-china-entered-the-space-race/?utm_source=chatgpt.com

The Two Lives of Qian Xuesen

https://www.newyorker.com/news/evan-osnos/the-two-lives-of-qian-xuesen?utm_source=chatgpt.com

---

“کۆیلەی کوردستانم و نۆکەری باینجان نیم”.. ھۆمەر نۆریاوی

(سەبارەت بە خەڵاتی قەڵەمی ھەژار)

وشەی دەستپێک:

ئەوەی تۆسقاڵێک لە کرۆکی بیر و هزری ھەژار موکریانی(1921-1991) تێبگات،سوور دەزانێت پەرۆشی یەکەم و کۆتایی ھەژار تەنێ زمان و نەتەوەیە و نە هیچی دی. خوێندنەوەی سەرپاک بەرھەمی ھەژار دەرخەری

ئەوەیە هەموو کوێرەوەری و چەرمەسەرییەکی ئەم کەسایەتییە درەوشاوەیەی ڕووبەری فەرهەنگیی کوردان تەنیا لە پێناو بڵاوکردنەوە، پەرەپێدان و پێشخستنی زمان و دۆزی ڕەوای نەتەوەکەیدا دەبێت.هەژار دنیا دەپشکنێت تا دەنگی دلێری نەتەوەکەی بێت. واتە زمان و نەتەوە بە دوو دیوی دراوێک و بە یەک دید سەیر دەکات.

خەڵاتی قەڵەمی هەژار:

ڕۆژهەڵاتی نیشتمان و شاری سنە،ڕۆژانی 7 و 8ی مانگی جۆزەردانی 2725(28 و 29ی مای 2025)ڕووداو و بویەرێکی کولتووریی باڵکێشی بەخۆوە بینی.هەژار دیسانەوە بووەوە بە تەوەر یان بە واتایەکی ڕاستتر،چەترێک بۆ گلێربوونەوەی دەیان مرۆی خەمخۆر و پەرۆشی چاند و زمانی کوردی و هەلێکی نوێ بۆ شادبوونەوە بە ڕوخساری یەکدی دەست کەوتەوە. سەبارەت بە ڕێوڕەسمی خەڵاتی قەڵەمی هەژار لە گۆشەنیگای خۆمەوە دەروویەک لە ڕووی خوێنەر دەکەمەوە.

یەکەم،هەموو بەرگێک دەبەر هەژاردا تەنگە،بەرگی نەتەوەپەروەری نەبێت! ناونیشان و سەردێڕی نووسینەکەیش کە لە ڕستەیەکی خودی هەژار موکریانی وەرگیراوە،ڕاشکاوانە سەلمێنەری هەمان بۆچوونە و چ پێویستی بە شەرح و ڕاڤە نییە. بۆچ ئەم پەیڤە بە زماندا دەهێنم؟ هەژار بە خۆی چەندە بەگرە و گوڕ بەرسڤی ئەم پرسیارە دەداتەوە و دەڵێ:

“بە دەربەدەری یان لە ماڵی خۆم
لە خاکی عەرەب،لە ئێران و ڕۆم
کوردم و لە ڕێی کورد و کوردستان
سەر لە پێناوم،گیان لەسەر دەستان”

لێرەوە داماڵینی بەرگی کوردستانیبیوون و دەبەرکردنی بەرگی ئێرانیبوون ئەو کاڵا ناڕەسەن و قەڵبەیە هەرگیز لە جەستەی هەژاردا جێی نابێتەوە. پێ ڕوونە کردنەوەی هەر دەرووییەک بۆ ڕاژە و خزمەتکردنی چاند و زمانی کوردی لە بن ئەم گەزە ئاسمانەی ناوی ئێرانی لەسەرە،هەوڵ و خەباتێکی خەمخۆرانە و دڵسۆزانەی گەرەکە و ئەرک و کارێکی هەر وا سووک و سانا نییە و هەموو ڕووناکبیرێکی وریایش،ئاگاداری کەند و لەندەکانی سەرڕێیە. بەڵام کۆمەڵەی ڕۆشنبیریی ئێستای کورد لە سەرەتای شەستەکانی هەتاوی(هەشتاکانی زایینی)دا نییە کە هەموو شتێک لە نێو جەغز و بازنەیەکی بەرتەسکدا ببینێتەوە و خۆ لە هەمبەر پرسە جەوهەرییەکان نەبان بکات و هەموو پرسێک بباتەوە سەر ئەو ڕستە پڕۆپاگەندەیی و دروشمئاسا و بێواتایە کە گوایە”کورد لە کوێی دنیا بێت،ئێرانییە”. زۆر سادە و ساکار دەپرسم گەلۆ بەدرێژایی دیرۆک ئەم پرسە یان ئەم دروشمە زەقە،چ دادێکی کوردی بە پێشخستنی زمانەکەی و دۆزە هەرە ڕەواکەی

نەتەوەکەی داوە و تا هەنووکە بە شێوەی کردەیی چی لێ شین بووە؟
دووەم، تا کاتێک لە هەر پارێکی نیشتماندا لە لای دەستەڵاتە سەردەستەکان پرسی کورد وەک نەتەوە و زمانی سەربەخۆ لە خودی دەستووردا یەکلا نەکرێتەوە یان بە واتایەکی دی، نەچێتە واری کردەیی و هەنگاوی کرداری بۆ هەڵنەگیردرێت و چارەسەر نەبێت، بە لای منەوە هەموو هەنگاوێکی لەم چەشنە تەنێ ڕووکەش و ڕواڵەتیانە دەبێت و کاتیی و ئەوپەڕەکەی بۆ ڕۆژانێک هەڵپە و کەلەجانێک دروست دەکات و نەفرەتر.
سێیەم، پەیامی ڤید□ی□یی"حەداد عادڵ"(1945)سەرۆکی کۆڕی زانیاریی زمان و تۆرەی فارسی(فەرھەنگستان)کە باڵاترین کەسایەتی فەرھەنگیی دەستەڵاتە و هەموو شتێکی کوردان بە ناوی (محلی)و (قومی) و…ناودێر دەکات، ڕووە ڕاستینەکەی پرسەکە سەد هێندە زێتر ئاشکرا دەکات و هەمدیس هەمان ڕاستیی تاڵمان دەرخوارد دەداتەوە کەچی ئێمەی کورد بەمە خەنین و هەر لە دووی ژانبڕ دەگەڕێین نەک چارەسەری یەکجارەکی. هەروەها ئاخاوتنەکەی نوێنەری فەرھەنگستانی زمان و تۆرەی فارسی،"محەممەد دەبیرموقەدەم"(1953)، کە وەک هەمان بنێشتە خۆشەکەی سەرزاران کە بەردەوام کورد بە ڕەسەنترین ئێرانی و لە ڕەگەزی ئاری لە قەڵەم دەدەن، ئەی نا بێت لە خۆ بپرسین ئەم چەشنە دروشمانە تا ئێستا چییان بە کورد بەخشیوە؟ هەروەها زۆرینەی پانێلیستەکانیش کە کورد بوون و مخابن تەنێ دەوری لاسایکەرەوەیان دەبینی، قسەی سەر زار و بن زاریان دەبردەوە سەر ئەوەی کورد لە کوێ بێت، ئێرانییە!
چوارەم، دەگرتوێت بەردی بناغەی بینایەک گ□ر □□زی یەکەم بە خوار دابنرێت، دواتر ڕاستکردنەوەی پێویستی بە هەڵتەکاندنەوە دەبێت نەوەک لابردن و گۆڕینی یەک و دوو خشت. خەڵاتی قەڵەمی هەژار لە ساڵی دەستپێکدا بە هەموو لایەنە ئەرێنی و نەرێنییەکانیەوە قۆناخی یەکەمی بڕی و هەژاری موکریانی جارێکی دی هێنایەوە نێو چەقی بازنەکە و بۆ داهاتوو، زۆر پرس و هۆ و هەگەر لەم پێوەندییەدا دەوریان دەبێت. بەشێکی ئەرکەکە لە ئەستۆی کۆمەڵەی ڕۆشنبیری و بەشەکەی دی کە دەورگێڕی سەرەکی دەبێت، ڕووی لە کەناڵی فەرمیی و خودی دەستەڵات دەبێت کە تا چەندە دەور بە کەشوبای ئازاد و پێنووسی ڕوونا کبیری سەربەخۆ بدات و دیوە ڕاستینەکەی هەژار تێیدا دەربکەوێت!
پێنجەم، لە نێو کۆمەڵەی ڕۆشنبیریی کوردیدا هەژار بەردەوام لەبەر ئەوەی لە مەتەرێزێکەوە دەردەکەوێت، وەبەر ڕەخنە و بگرە زۆر جاریش بەناڕەوا تیر و توانج و پەلامار دەدرێت. هەژار گەر ڕوو لە مەلا مستەفا بارزانی(1903-1979) دەنێت، چونکە گەلپەروەربوونی تێدا

دەبینەتەوە. پێی وا بووە لەو سەردەم و ڕۆژگارەدا بارزانی دەتوانێت تەکانێکی هەرەقەتی بە خەبات و بزاقی نەتەوەیی کورد بدات و دۆزی کورد چەند هەنگاوێک واوەتر ببات کە دیرێک باشترین بەڵگە بۆ سەلماندن و دەرخستنی ئەم پرسە دەبێت و هەرا و ئاژاوەنانەوەی گەرەک نییە. ئیدی هەر کەسە و سەربەستە چلۆن لە هەمبەر ئەم پرسەدا بیر دەکاتەوە و هەژار هەرگیز ئەمە بەسەر کەسدا ناسەپێنێت؛ بەڵێ ڕووناکبیری نهای کوردیش بۆیا وەک مافێکی کەسەکی سەیری پرسەکە بکات و سوار شەپۆلەکە نەبێت.
شەشەم،هەژار گەر دەست بە وەرگێڕانی چەند پەڕتووکێکی عەلی شەریعەتی(1933-1977) و قورئان دەبات، پشکی سەرەکیی پرسەکە ڕووی لە پاراستنی زمانەکەیەتی و بەهایەوە. لەوەش و لیخنکردنی کانیاوە زوڵاڵەکەی هەژار چ خزمەت بە فەرهەنگ و زمانی کوردی ناکات و هەر هەوڵێکی لاوەکیش لەم پەیوەندییەدا خۆی لە چاوی خۆڵککردنە و مەبەستیشی،خاپاندن و لەخشتەبردنی جەماوەر دەبێت.
حەوتەم،گەرەک خۆڕاتی قەڵەمی هەژار بۆ ئەو پەنووسە چەلەنگە کوردییانەی بێت کە زمانی کوردی، بە زمانی نووسینی خۆ دادەنێن و لە ڕێی ئەم زمانەوە دەیانەوێت لەسەر ئارێشە،کەند و کەسپ و پرسە هەستیارەکانی کۆمەڵگەکەی خۆ بنووسن و بەرگێکی زانستیانە دەبەر زمانەکەیان بکەن. لەڕەوە ئەرکی لیژنەی داوەریی قورستر دەبێت و پێویستە تەنێ دووی قەڵەمە ناکارا و سواو و نەریتییەکانی نزیک لەم ئالی و ئەو لایەنەوە نەکەوێت و وەک کەسایەتی خودی هەژار،لایەنی فرەڕەهەندیی خۆی بپارێزێت.
هەشتەم، بەشی فرەی تیزەری خۆڵاتەکە کە بە زمانی فارسی بوو،لە دووی مەبەستێکی لاوەکیی کەفامانە دەگەڕا کە هەرگیز ڕۆژێک لە ڕۆژان پەرەشێکی پلە دەیەمی هەژاریش نەبووە و تیرێک بوو بە تاریکییەوە نرا. وەک میدیاکارێکی کورد، ئەم ناساندنە،هەم لە باری هونەرییەوە بە کرچوکاڵ و لاواز دەبینم و هەمیش لە ئاستی بەژنی بەندی کەسایەتییەکی وەک هەژاردا نەبوو و نەیتوانی بەلایەنانە سووکە ئاوڕێک لە وەستگە هەستیارەکانی ژیانی هەژار بداتەوە. بەردەنگی سەرەکیی هەژار،کوردە ئیدی نازانم دەرهێنەر و ئاپەڕێنەری ئەم کارە لە شوێن چی وێڵ بوو! بۆیە هیچ بە کاریگەرم نەبینی.
نۆیەم،هەژار،بەو ساباتە دەنشینە دادەنرێت کە هەموو دەنگ و ڕەنگە جیاوازەکانی نێو فەرهەنگ و زمانی کوردی لە بن سێبەرەکەیدا لە دەوری یەکدی کۆ دەکاتەوە و ئەمەیش هەر لە سەرەتاوە بە شیعر و شاعیری نەتەوەیی دەسەلمێنێت و دواتر بە چەندان بواری دیکەی وەک ڕۆژنامەگەریی و ڕاگەیاندن، نووسین، وەرگێڕان،زمانی کوردی و زار و بنزارەکانی و قامووسنووسی درێژە پێدەدات و ئەمڕۆکە هەر کوردێک و

لە هەر پار و بەش و دیالێکت و زارێکی زمانی کوردی، خودی خۆی لە نێو ئاوێنە زوڵاڵ و ڕەحەت و ڕەنگاوڕەنگییەکەی هەژاردا دەبینێتەوە هەر بۆیە هەژار لە ڕووبەری ڕۆشنبیریی کوردیدا بە ڕوخسارێکی فرەڕەهەند دادەنرێت. هەژار موکریانی کە بەدرێژایی تەمەنێک لە پێناو میللەتەکەیدا لە دەرووی شیعر، نووسین، قامووس، لێکۆڵینەوە و وەرگێڕان دەدات، تاقە مەبەستی تەنیا خۆ لە خزمەتکردنی زمانەکەیدا دەبینێتەوە و بەس.
کەلیموڵڵا تەوحودی(کانیماڵ)(1941)، یەک لە هێما و نموونە زیندووەکان لەم پێوەندییەدا دەتە ئەژمار کە لە کۆڕەکەدا ئاوەی لە گۆشەیەک لە خەبات دوور و درێژی خۆی لە پێناو بووژاندنەوە، بەئاوکردنەوە و پێشخستنی چاند و زمانی کوردی لە خۆراسان و تەرخانکردنی هەموو ژیانی لە پێناو کوردندا دایەوە کە لایەنەکی گەشی ئەم ڕەوەسمە بوو. کانیماڵ گەڕایەوە بە نەو دیرێک و لایەکی لە سەردانەکەی بۆ لای هەژار لە شارۆچکەی "عەزیمییە"ی کەرەج کردەوە کە خۆی گوتەنی، هەژار بەم جۆرە بەرەپیری چووە و پێی وتووە، وەرە شەرەفخانی من، دواتر وتیشی، هەژار ویستی دەستم ماچ بکات، لە من دەست و قاچی هەژارم ڕامووسی.

ئەنجام:
1 – لە هەر گۆشەنیگایەکەوە ئاوڕ لە پرسەکە بدەینەوە، ڕووداوەکە ئەرێنییە و پێویستە بە دادە مرە ڕۆشنبیر و زانستوەر و پەرۆشەکان جڵەوی مەیدانەکە بگرنە دەست و نەهێڵن بە ئاراستەیەکی خواردا بچێت.
2 – هەژار لە هەموو بارەکەوە دەبێتە ئاوێنە تا کورد خۆی بە هەر هەموو دەنگ و ڕەنگە جیاوازەکانەوە تێدا ببینێتەوە و وەک باشترین دەرفەت هەلەکە بقۆزێتەوە.
3 – ئەم خەڵاتە پێویستە دەرکە لە ڕووی پەروەردە و بارهێنانی فەرمی بە کورد بکاتەوە و لەرەوە کورد دەنگی خۆی تا نزیکترین سەکۆکانی دەستەڵات بگوێزێتەوە و خوێندن و فێرکردنی زمانی کوردی بەرگی ڕەسمیبوونی دەبەر بکرێت و سنوورێک بە وەستاندنی دروشمە هاکەزاییەکان دابنرێت و دەستبەرداری بە هەڕەشەدانانی زمانی کوردی بە سەر ئاسایشی و...بین و دەرفەت بدرێتە زمانی کوردی هەر لە باخچەی ساوایانەوە فێرکردن،خوێندنەوە و نووسین بەم زمانە دەست پێ بکات.
هەژار وەک چلێن پەرۆشی یەکەم و کۆتاییی زمان و نەتەوەکەی بوو، هەر لەم سەنگەیەوە زۆرترین ئاوڕ لە دەوڵەمەندترکردنی زمانی زانستیی کوردی بدرێتەوە و زۆرترین بەرهەم و کتێب ڕووی لە پەرتووکی کوردی بێت و پێنووسە پاکژ و پاراوە کوردییەکان بە کۆمەڵەی ڕۆشنبیری

بناسرێن نەوەک دەنگ و ڕەنگە سواوەکان.
4 – لێرە ئەم قسە نەستەق و پەندە گەوهەرینەی بەرینانمانیش وەک چرای بەردەم دەکار بهێنین کە دەبێژێت:"بۆیە پێت ئەڵێم کاکە تا چۆلەکەم بۆ بگری"و بە دەنگی بڵند بڵێین گەر مێژوویەکە پرسی برایەتی و چی و چی بە زماندا دەهێنن،وەرن بە کردە بیسەلمێنن و خودی دەستوور و یاسای بنەڕەتی جێبەجێ بکەن و ئێمەیش ئامادەینە. بڵا ئەم جۆرە کۆڕانە تەنێ بۆ پڕکردنەوەی کەلێنە لاوەکییەکان نەبێت.
5 – ه□زار هەر لە دەستپێکی خەباتەوە تا دوادەم،خەون بە ئازادیی و ڕزگاریی نیشتمانەکەیەوە دەبینێت هەر بۆیە دەبێژێت:
"لاوەکان هەر کاتێ جێژنی ڕۆژی ئازادی دەکەن
بێننەوە بیرتان ه□زارێک،شاعیرێکی زاری کورد
داوەتێکی ڕەشبەڵەک بگرن لە دەوری گۆڕەکەم
یەکتری ماچ کەن بە یادم دڵبەر و دڵداری کورد"
6 – ه□زار بۆ دەربڕینی ڕوانگە و بۆچوون، بۆ خۆی ئازاد و سەربەست بوو،کەوی مەکەن!
جێی ئاماژەپێدانە ڕێوڕەسمی خەڵاتی قەڵەمی ه□زار □□زانی 28 و 29ی مانگی مای 2025 بە بەشداریی و ئامادەبوونی دەیان نووسەر،وەرگێڕ،ڕووناکبیر و سەدان لایەنگری تۆرە و زمانی کوردی لە هۆڵی مەولەویی زانستگەی سنە(لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان) بەڕێوە چوو. ڕێوڕەسمەکە بە چەند پەنێلکێک و چەندان لێدوان و بەرنامەی هونەری و دواتر دابەشکردنی خەڵاتەکان کۆتایی هات و دیداری دواتری ه□زار و سنە کەوتە ساڵی داهاتوو. ئامادەبوونی کتوپڕی شاعیری"ملوانکەی شین"واتە"شەریف حوس□□ن پەناهی"(1954)و بە بێ هیچ جۆرە شیعرخوێندنەوە یان کورتەئاخاوتنێک،خاڵێکی سەرنجڕاکێشی ئەم ڕێوڕەسمە بوو کە نەزانرا چ مەبەستێکی ئاشکرا و نەپندی لە پشتەوە بوو!
شارام نازری(1950)،گۆرانیبێژی ناسراویش سترانێکی پێشکەش کرد.پانێلێک لەسەر کوردانی خۆراسان بەڕێوە چوو، سپاهیی لایین و حسێنپوور لەسەر ئەنجوومەنە ئەدەبییەکان و دیرۆکی شیعر لە لای کوردانی خۆراسان قسەیان کرد،دوکتۆر "عەبدوڕەحمان ئاداک"لەسەر ڕەوتی گەشە و پەرەسەندنی چاند و زمانی کوردی لە باکوور قسەی کرد،وەرگێڕ و نووسەر "ئازاد بەرزنجی"لە باشوورەوە لەسەر پێویستی زمانێکی یەکگرتوو بۆ نووسین قسەی کرد،□□زنامەوان و توێژەری ئەدەبیی "عادڵ محەممەدپوور"،زمانی بە تەوەر بۆ گلێرکردنەوەی نەتەوەیەک لە بن چەترێکدا وەسف کرد و لەسەر دەوری ه□زار لە لێکنزیککردنەوەی زار و بنزارەکان قسەی کرد. لە کۆتاییشدا براوە

سرکییکانی خاتی قمی هژار بریتی بوون ل:کوتنی ئاسمانکان،جبار جمال غریب(ب مان)(1961)،بووژانوی کورد،ئیسماعیل شمس(ب مژوو)(1975)،کبرهمی پفیسر محممد کمال(ب فلسف)(1955)،تشیین نزمی،عبدوحمان ئاداک(ب خنی ئدبی)(1977)،فرهنگی زارکی موکریان،سلاحدین پایانیانی(1978) و

فرهنگی قومیی شار و گوندن خراسانی باکوور،علی حمتی(1966). هروها ز ل دیان قمی دیکیش نرا ک بریتین ل: علیزا خانی،بهناز دشاد،سید ئارمان حسنی،ئیبراهیم ئحمدی،کوورش ئمینی،خوسرو سینا،سلاحدین خدیو،حیم لوقمانی،سعید نجاجی(ئاس)،علیزا سپاهیی لایین،ینس زایی،علی ئولفتی،ئووف محموودپوور،برکن برر،میکائیل حمانی،ئیرج موردای،فخردین ئامدیان،کیوان ئازاد ئنور،زا کریم موجاور،ئیبراهیم شادمان،زرکریا بزدوود،میراد میلان،نیا چالی،سرگو ئارش،بسام مستفا،زاهید ئارمی،لیلا ساحی،شیلان گیلانی،سمیرا زمانیی مونفرید،فرید سفیاری،یحیا علویفرد،عبدوا ئمینی، و ئسعد زهرایی.

تبینی:هژار موکریانی،سای 1966 ئم کورتپیڤ ب زماندا دنت.

پیڤکیش وو ل میدیاکاران: یکم،ل وان و بنما سرکییکانی کاری اگیاندن،پیجربوون،بدواداچوون،وردبوونو و گانی ژیران کچی میدیاکاران مخابن تسقاک خیان بم پرسو مژول و خریک نکردبوو. پویست میدیاکار پش بانگکردنی میوانک(ستیج،هڤپیقین یان…)زانیاریی ورد ک بکاتو تا قووتر ئاو ل پرسک بداتو یاخ پوندی نزیکتر دروست بکات. دووم،پشکشکار هروها پویست توانای کنترکردنی ستیج و برنامکی ل ئاستکی بادا بت.

سیم،زمان،دوری سرکی لم بوارا دبینت ک هیچ برردید نکوت.

چوارم،ئامادکاریکی ئوتم ل پشکشکاراندا ب وسمکی لم چشن نبینی و وک بن و ککی ئاسایی خی دنواند.

همر نریاوی

ژدر:

• ب کوردستان،هژار،دزگای چاپ و باوکردنوی ئاراس،چاپی چوارم،هولر،2001

• فرهنگی کوردواتنی،ع.ع.شونم،دزگای دواژ،چاپی یکم،2020

جایزه

خوێندنەوەیەکی جیاواز بۆ ڕۆمانی (تابوتی پەیمانی خودا).. نووسینی: محەمەد سەران

ئاشکرایە ڕۆمان هەژموونی خۆی بەسەر زۆربەی ژانرە ئەدەبییەکاندا سەپاندووە و باڵادەستە، ئەمە تەنیا پەیوەست نییە بە ئەدەب و زمانی کوردییەوە، بەڵکو لە بەشێکی زۆر لە وڵاتان باڵا دەستە بەسەر ژانرەکانی تری ئەدەبدا، ئەمەش بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە کە ڕۆمان بە گشتی هاوشێوەی هەویرە، واتا چۆن بیشێلیت ئاوا دەتوانیت شتی تری لێ دروست بکەیت.
لەناو ئەدەبی کوردیدا بەتایبەتی دوای ڕاپەڕین، هەنگاوی زۆر گەورە نراوە و ڕۆمانی زۆر چاپکراون، بەڵام چەند ڕۆمانێک زیاتر چوونەتە ناو خەڵکەوە، ئەمەش شتێکی ئاساییە. ژمارەیەکی زۆر ڕۆمان هەن و چاپیش دەکرێن لە داهاتوودا، هەبوونیان لە نەبوونیان باشترە، چونکە ئەمە دەوڵەمەندیی زمان و ئاگایی نووسەران دەردەخات. (تابوتی پەیمانی خودا)، لە نووسینی سەڵاح جەلال، لەو ڕۆمانە ناوازانەیە کە هاتووەتە ناو کتێبخانەی کوردییەوە.

ئەم ڕۆمانە بەشێواز و تەکنیکی سینەمایی نوسراوە، ئەفسانەی ناو ڕۆمانەکە نەبیستراوە و نووسەر لەسەر تەرزی سەردەمی تەکنەلۆژیا دروستی کردوون، ئەمەش وای کردووە ڕۆمانەکی قورس بێت بۆ خوێنەری ئاسایی
ماوەیەکی زۆربوو دەمویست بابەتێک بنووسم بە ناونیشانی: (جیهان لەژێر ڕەحمی زیرەکیی دەستکرد دا)، بەڵام ئەم نووسەرە لە ڕۆمانەکەیدا بەشێکی زۆر لە بۆچوونەکانی منی نووسیوەتەوە. ئیدی بمانەوێت یان نەمانەوێت، ئێستا تەکنەلۆژیا گەیشتووەتە ئاستێک هەموو کارەکانی مرۆڤ دەکات، ئەمە ئەگەر 20 ساڵ پێش ئێستا بووایە لەوانەیە وەک نوکتە بەکاربهاتایە، بەڵام ئێستا هەموومان لەگەڵ سەردەمدا خۆمان گونجاندووە و کارەکانیشی ئاسان کردووین. لەم ڕۆمانەدا چەند بوونەوەرێکی ئاسمانیی کاراکتەرن و هەن، کاتێک چیرۆکی گوندێک و جیهان دەگێڕنەوە، بەزمانێکی تەواو قورس و تەکنیک و هونەری سینەمایی نووسراوە، زۆر ئاساییە خوێنەر سەرەتا لێی

تێدەگات، چونکە بەستنەوەی چیرۆکەکان و دروستکردنی وێنەی نێو ڕۆمانەکە سەختن، زیاتر کارکردنن لەمیتادا بەو هۆیەوە بە بەشێک لە خوێنەران زەحمەتە بزانن، ئایا راناو و سیستمی گێڕانەوەی ڕۆمانەکە ژیریی دەستکردە، یان کامێرای هەسارەکەیە، یان راناوی کەی ئێمە و ئێوانە؟ نووسەر بەمە، ڕەوتێکی نوێی بە ڕۆمانی کوردی داهێناوە.

ڕۆمانەکە بەشێواز و تەکنیکی سینەمایی نووسراوە، ئەفسانەی ناو ڕۆمانەکە نەبیستراوە و نووسەر لەسەر تەرزی سەردەمی تەکنەلەژیا دروستی کردوون، ئەمەش وای کردووە ڕۆمانێکی قورس بێت بە خوێنەری ئاسایی، لەبەرئەوەی بەشێکی زۆر لە بابەتەکانی لە خەیاڵەوە سەرچاوەیان گرتووە و لەلایەن نووسەرەوە دانراون.

ئەوەی گرنگە لەم ڕۆمانەدا بەرجەستەکردنێکی تایبەتە بە (فەلسەفەی مەرگ)، کە نووسەر بەوە بەناوبانگە توانیویەتی ئەم فەلسەفەیە لە کارە ئەدەبییەکانیدا بەگشتی بەرجەستە بکات.

ڕووداوی ڕۆمانەکە دەگاتە سەر گۆشەی بەرمەدا، هەموو سەرکردە زلهێزەکانی جیهان ڕەمزی دەسەڵاتن، بە ملیۆنەها کۆلارەی پشتیانەوە دەکەونە ناو زەریانەوە و ئەوەی رزگار دەبێت «تەنی فەزایی هەسارەکە و تابوتی پەیمانی خودایە بە ملیۆنان کۆلارەی قوربانییەکانی بوونەوە و پلاپیتەی جندەکەیە بە ئەسپی سفادلفاری و باڵندە سەمەندەلەکەوە». ئیتر لەسەر زەوی بوونەوەری تێیدا نامێنیت و بە گەیشتنی (تابوتی پەیمانی خودا)ش بە سەر هەسارەکە، هەموو بوونەوەران تووشی تاعوونی تابوتەکە دەبن. ئەوەی زیندووە لە گەردووندا ئەو کۆلارانەی قوربانییەکانن لە قابیلەوە هەتا ئێستا، لە ڕێی ڕەمزەوە لەسەر هەسارەکە زیندوو دەبنەوە.

فەلسەفەی مەرگ لەم ڕۆمانەدا

سەرەتا بابەتی مەرگ، وەک یەکێک لە گرنگترین بابەتەکان، لەلایەن مرۆڤایەتییەوە گفتوگۆی لەسەر دەکرێت، مەرگ وەک شەپۆلێکی تاریک و ترسناک پەیوەستبوونی بە ژیانەوە هەیە، لەم ڕۆمانەشدا کۆمەڵێک لێکەوتەی فەلسەفی و کۆمەڵایەتی و میتافیزیکی و گەڕان بەدوای جوانیی مەرگ لەنێو پێکهاتەی ئەدەبیاتدا، لەوانە گێڕانەوە بەتایبەتی لە پێکهاتەی ئەم ڕۆماندا، دەیان پرسیاری سەرسوڕهێنەر دەسازێنێت.

لێرەدا تیشک دەخەینە سەر بناغەی ئەنسرۆپۆلۆژیی دووانەی مەرگ و ژیان، ئەو دووانەیەی نووسەری ڕۆمانەکە لە حەقیقەتی ژیانی مرۆڤەوە وەریدەگرێت وەک مرۆڤ، بە پلەی یەکەم مەرگە بە هەموو بوونەوەرێکی زیندوو، هاوسەنگی و چەسپاوی مەرگ لەنێو پێکهاتە و هێڵی گێڕانەوە و گێڕانکاری ستوونی لە هێڵی ئەم ڕۆمانەدا لەناو (کات و شوێن) دا، گوتاری بەیەکدا چڕژانی دەقیان ئەفراندووە لەنێوان زەمەنەکاندا،

پاشان هەڵبژاردنی کاراکتەرێک رووبەڕوو کار لەسەر مەرگ بکات، یان دەبێت بکوژێت یان دەکوژرێت لەناو ئاڵۆزیی مەرگێکدا، نە پرس دەکات نە کەس دەیناسێت، ئەمە ئەو فەلسەفەی مەرگەیە لەسەرەتای گەردوونەوە بووەتە دەرئەنجامی هەموو بوونەوەرێکی زیندوو، گەرچی ژیان، تەکنەلۆژیا و ئەلەکترۆن لەم ڕۆمانەدا هەنگاوی گەورە دەنێن، مەرگ وەک نهێنییەکی ئاڵۆز، وەک مەتەڵێکی ئاڵۆز بەبێ چارەسەر دەمێنێتەوە، بەڵکو کەمێک هالە و خەیاڵات-ی پەیوەستە بە جۆرێک لە ئۆنتۆلۆژیای فیکری لەنێو گەڕان بەدوای دووانەی مەرگ و ژیان.
لەگەڵ ئەوەشدا نووسەر خۆی نەبەستووەتەوە بە کاراکتەرێکەوە، قورسیشە ڕێی کاراکتەر دیاریی بکرێت، زۆر شێوەی نامەی هێناوە وەک کاراکتەری تەکنەلۆژی و بایەلۆژی و ئاسایی و نیوە مرۆ و نیوە بوونەوەر و جندۆکە و شەیتان، ئەمە لەلای من زۆر جوانتر بوو، لەبەرئەوەی ئەو شێوازە تەقلیدییە بشکێنین لە ئەدەبی جیهاندا هەیە و تەنیا یەک کەس کاراکتەری سەرەکیی چیرۆکەکە بێت. دەکرێت ئەم ڕۆمانە بکرێت بە دەروازەیەک بۆ تازەگەری لە ڕۆماندا، لەبەرئەوەی نووسەر وەک ئەوانیتر خۆی بە چەند بابەتێکەوە نەلکاندووە، بەتایبەت لە رووی کاراکتەرەوە، ئەمەش خۆی لەخۆیدا بوێرییە.
پرسیارەکانی نێو ئەم ڕۆمانە لەسەر بوون و فەلسەفەی مەرگ و زانستەکان، دەمانخەنە ناو شەپۆلەکانی جیهانەوە. بۆچی؟ لەبەرئەوەی لە دوای خوێندنەوەی ئەم ڕۆمانە، جیهانبینییەکی جیاواز و خوێندنەوەی تایبەتمان هەیە بە ڕووداوەکان بەگشتی، لەبەرئەوەی نووسەر چەند پرسێکی مرۆیی و سیاسی دەورووژێنێت و کاری لەسەر دەکات.
خاڵێکی تر لەوەی وایکردووە ڕۆمانێکی قورس بێت بۆ خوێنەر ئەوەیە، ناوی کاراکتەرەکان قورسن و تێگەیشتن لەیان کاتی دەوێت، ئەگەر کەسێک خوێنەرێکی جدی نەبێت، ناتوانێت وەک خۆی لێی تێبگات. بە رای من نووسەر لەبەر دوو خاڵ وایکردووە:
یەکەم: لەبەرئەوەی ئەمەی کورد لە چاو نەتەوەکانی تردا، داهێنانێکی ئەوتۆی گەورەمان نەکردووە شایەنی باس بێت، بەتایبەت تر لە بواری زیرەکیی دەستکردا، ئەمە تەنیا بەکارهێنەرین.
دووەم: لەبەرئەوەی بکرێت بە ڕۆمانێکی جیهانی و وەرگێڕانی بۆ زمانەکانی دیکە و بەتایبەت تر بە ئینگلیزی ئاسانتر بێت.
یەکێک لەو کاراکتەرانەی جێگەی سەرنجە (موزیک)ە کە منداڵێکی بچووکە، کاتێک بوونەوەرە ئاسمانییەکان دێنە گوندەکەیان. خۆی و خوشکەکەی لەماڵە دەبن، هەموو خەڵکێک هەڵدێن و ئەو لەماڵەوە بەجێ دەمێنێت و بوونەوەرەکان دەیبەن. کاتێک زۆر دەگری ئەوانیش سەگێکیان لەگەڵ دەبێت، ئیتر بەشیری سەگ ژیر دەبێتەوە. دواتر هەر

بەناوی سەگەکەوە بانگی دەکەن و پێی دەڵێن: (جۆرج)، هەتا کۆتایی هەر بە (جۆرج) دەمێنێتەوە. دواتر لە رێگەی جادووگەرێکەوە نیوەی دەکەن بەبوونەوەر و نیوەکەی تری بە مر□ق. کاتێک دەگەڕێتەوە بۆ سەر زەوی ل□ ب□ر□ئ□وەی زانیارییان بۆ کۆبکاتەوە، تەماشا دەکات، (سینارۆی) خوشکی لە بەلەمەکەدا خنکاوە و باوکی دوای ئەوە مردووە، چیرۆکەکان لە زاری دایکییەوە دەزانێت. چیرۆکەکە زۆر هەڵدەگرێت، بەڵام دەکرێت بکرێت بە رۆمانێکی جیهانی، ل□ ب□ر□ئ□وەی دەقێکی نامۆیە و ل□ نێو کورد و بەشێک لە نەتەوەکاندا ئەمە یەکەم رۆمانە بەو شێوازە نووسراوە، چونکە وێنەی داهاتوومان نیشان دەدات و پێمان دەڵێت: ئیدی هیچ شتێک بە نهێنی نامێنێتەوە.

دەکرێت سەد ساڵی دیکە بوونەوەرە ئاسمانییەکان حوکمی جیهان بکەن و هەموو ژیانی ئاسایی ئێمە بە کلیکێک ببیننەوە، نووسەر ئەوەمان نیشان دەدات جیهان بەرەو تاکگەرایی دەڕوات، بەشێکی زۆر لە کاراکتەرەکان تەنیان، یان بەتەنیا دەژین. ئەمە یەکێکە لە خاڵە نەرێنییەکانی زیرەکیی دەستکرد، چونکە وادەکات رۆبۆت کارەکانی مر□ق بکات و ئیدی هیچ جێگەیەک پێویستی بە مر□ق ن□بێت و هەموو لە ما□□□کدا بەتەنیا بژین. ئەمەش وادەکات مر□ق دوای ئارەزووە جەستییەکانی بکەوێت.

نووسەر ئەم وێنەیەمان زۆر بە جوانی نیشان دەدات. کاتێک هەموو کەسەکان لە ماڵێکدا بەتەنیا دەژین، ئیدی هیچ نامێنێت کاری لەسەر بکەن، جگە لە خۆیان و ئارەزووەکانیان. ئەمەش زیاتر وێنەی تاکێکی ئەوروپی نیشان دەدات لە ماڵێکی رووبەر بچووکدا کە لەگەڵ سەگێک یان پشیلەیەکدا دەژین. ئەمەش رێگە خۆشکەر دەبێت بۆ هاوڕەگەزبازی، کاتێک نووسەر دووبارە ئەم باس□ د□رووژێنێت و وێنەیەکی تەواو نامۆ بۆ کۆمەڵگەی ئێمە نیشان دەدات. پێویستە بڵێین، جیهان لە سایەی زیرەکیی دەستکرددا شارستانییەت و مرۆڤایەتی خۆی لەدەست دەدات، بۆچی؟ ل□ ب□ر□ئ□وەی هەموو مرۆڤەکان بیر لە خۆیان دەکەنەوە، ئەوەی دەمێنێتەوە تەنیا هەوڵدانە بۆ تێرکردنی سک، دواتر تێرکردنی ئارەزووەکان و هیچ بیر لەوە ناکەنەوە بە چ رێگەیەک تێری دەکەن. ئەوەی لێرەدا دەبێتە پرسیار ئەوەیە، ئایا رووداوەکان دەبن بە راستی؟

هەر دەقێک یان هەر رۆمانێک دەنووسرێت بە خەیاڵ، لە داهاتوودا دەبێت بە دوو شت: یان ئەوەتا دەبێت بە واقعی کۆمەڵگە و جیهان، یاخود دەبێت بە ئەفسانە، بەڵام بەشێکی زۆر لەو رووداوانەی لەم رۆمانەدا روودەدەن، بوون بە واقعی کۆمەڵگە و جیهان. خاڵێکی بەهێزتری ئەم رۆمانە کە هەست دەکەم لەلای خوێنەران جێگەی سەرنجە، ئەوی□ش خو□ند□و□یە بۆ رووداوە سیاسییە جیهانییەکان. لە

رۆمانەکەدا سەپەرمانییەتێکی بێوێنە دەبینین. نووسەر بەبێ ترس کار بە سەرکردەی وڵاتە زلهێزەکان دەکات، وەک (نەتانیاهۆ، جۆ بایدن، ڤلادیمێر پوتین و شی جی بینگ و دۆناڵد ترەمپ)، وەک ئەوەی دادگایی جیهان بکات و شەڕشی سپی یاسا و ڕێڕەوی جیهان بگۆڕێت، خۆ ئەگەر واش بێت بۆنا؟ چونکە گۆڕانکاریی لە جیهاندا لە رێی رۆمانەوە دەکرێت.

هەر رۆمانە کۆمەڵگە و دەسەڵاتەکان دەگۆڕێت، هەر بۆیە نووسەر دەیەوێت ئەوەمان پێ بڵێت کە وڵاتە زلهێزەکانی جیهان لە رێگەی زیرەکیی دەستکرد و تەکنەلۆژیاوە دەتوانن هەژموونی خۆیان بەسەر وڵاتەکانی تردا بسەپێنن و هەلی کۆمەڵکوژییش زیاترە، لەبەرئەوەی گەیشتووین بە ئاستێک هیچ نهێنییەکمان نەماوە، بۆیە دەبێت وردتر کار لەسەر بەکەلتورکردنی خۆمان و دابونەریتمان بکەین، چونکە ئەمە ئێستاش لەژێر مەترسیی جینۆسایددایین، خاک و زمان و گەنج و کۆمەڵگەمان داگیرکراوە. وەک پێشتر باسمان کرد، نووسەر بەبێ پەردە ناوی سەرکردەکان دەهێنێت، بۆیە دەبێت بڵێین ئەمەش یەکێکە لەو خاڵانەی وادەکات بەجیهانیی بکەین و هەموو خەڵک پێی ئاشنابن.

رۆمان دەبێت لە داخراویی ناوچەییەوە بپەڕێتەوە بۆ جیهان. پرسیار بکەین: کامەیە جوگرافیای ئەم رۆمانە؟ هەسارەی خۆرهەڵاتە، یان گوندی دەلفین و وڵاتی کەهرە موگناتیسییەکە؟ لە کاتێکدا زۆر رووبەر لەسەر زەوی و هەسارەکان نیشاندەدات؟ بەمەش لە رەهەندی جیهانیشەوە پەڕیوەتەوە بۆ هەسارەکانی گەردوون.

پرسیارەکانی ئەم رۆمانە لە رووی زانستی و ئەدەبی و هونەرییەوە خوێنەر سەرقاڵ دەکەن و رۆمانەکە دیالۆگی نەتەوەکانە. ئەگەرچی رۆمانی کوردی بەگشتی هێشتا لە داخراویی ناوچەیی و گەرانەوەی مێژوودایە، بەڵام ئەم رۆمانە ئەو تەقلیدەی تێپەڕاندووە و جیاوازە.

نووسینی: محەمەد سەران

بەڕێز جەنابی دکتۆر لەتیف ڕەشید داوای لێبوردن بکە.. عەلی مەحمود محەمەد

هاوولاتییە عێراقییەکان توڕە بوون لەوەی سەرۆکی پێشووی ئەمەریکا رۆناڵد ترامپ، 4 لە ئەندامانی بلاك وتەری ئازاد کرد، کە تۆمەتبار بوون بە کوشتنی 14 هاووڵاتی سڤیلی عێراقی لە گۆڕەپانی نسور لە سێپتەمبەری 2007، هەرچەندە کۆمپانیاکە بە هەر کوژراوێك جگە لە یەکیان 100000 دۆلارو بریندارەکانیش هەر یەکەی 50000 دۆلار قەرەبووی ژماردووە.
لەسەر دانانی ئاڵای کۆنی عێراقی لە کۆبونەوەی نێوان شاندی حکومەتی ئوردن و عێراق، وەزیری کشت و کاڵی عێراقی محەمەد خەفاجی داوای لە حکومەتی ئوردنی کرد داوای لێبوردن بکات، کەچی حکومەتی ئێستای عێراقی کە میراتگیری حکومەتی پێشووی بەعسی روخاوە، تا ئێستا ئامادە نییە داوای لێبوردن لە قوربانیانی تاوانەکان رابردووی کوردستان و عێراق بکات، قوربانیان ژمارەیان 16 کەس نییە، بەڵکە دەیان هەزاری ئەو ژمارەیەیە، وە دسیەکە ئاڵایەکی بە هەڵە دانراو نییە، بەڵکە 4049 گوندی تەنها لە کوردستان لە گەڵ زەوی تەخت کردووە، زیاتر لە 185 گوندو شاری کیمیابارانکردووە، نزیك ملیۆنێك هاووڵاتی کۆمەڵکوژ کردووە، ژێر بیابانە پان و بەرینەکانی عێراقی تژی کردووە لە روفاتی قوربانیان، لە کوێوە

ه□□ید□ک□یت ئێسك و پرۆسکی مرۆڤت بۆ دەردەکەوێت, و□□ات بۆتە گۆڕێکی بە کۆمەڵی پان و بەرین ئەمسەرو ئەوسەری نییە.

کلتوری داوای لێبوردن کردن

کلتوری داوای لێبوردن کردن, کلتورێکی مرۆڤدۆستانەی مۆدێرنە, کلتوری کۆتایی کەلە رەقی سستەمی دەرەبەگایەتی پیاوسالارییە, هەست کردنە بە هەڵەی رابردوو, دان پێنانە بە تاوان, پاککردنەوەی ویژدان و رزگاربوونە لە دڕندەیی, پاککردنەوەی مێژووە لە ناشرینییەکان رابردوو, گەردن ئازایییە لە قوربانیان, هەرچەندە هەموو بۆچوون و کەسەکان ناتوانن خۆیان لە دڕندەییەکان رابردوو پاك بکەنەوە, کلتورێکە ئازایەتی دەوێت بۆ بەرەو روبوونەوەی رابردووی رەش.

بۆ نایکەن؟

20 ساڵە لە هەمبەر ئەو تاوانانەی لە رابردوودا دەوڵەتی عێراق بەرامبەر بە خەڵکی کوردستان ئەنجامی داوە، داوا دەکرێت سەرۆك کۆماری عێراق وەك هێمای باڵای وڵات داوای لێبوردن بکات.

ئەرکی جەنابی تاڵەبانی و بارزانی و فوئاد مەعسوم و بەرهەم ساڵەح بوو پێشتر ئەم کارە بکەن،" بارزانی مانگ□□ك بووە سەرۆك کۆمار" دەبوایە ئەو ئەرکەیان وەك کاری یەکەمیان جێبەجێ بکردبایا، دەبوایە بەدوای سوێند خواردنەکانیان یەکسەر بەم ئەرکە هەڵبستانایا, دەیان جار ئەم داوایەی بەرەو رویان کرایەوە، کەچی وەڵام نەبوو، ئەوان نەیانتوانی بە ئەرکی ئەخلاقی خۆیان هەڵبستن و سەروەریی□ك بۆ مرۆڤایەتی و مێژوو و خۆیان تۆمار بکەن.

داواکارییەکە تەنها بۆ کورد نەبوو بەڵکە بۆ مرۆڤایەتی بوو، ناویان لە ریزی ئەوانەدا تۆمار دەکرا لە وڵاتانی خۆیان بەو شێوە هەڵوێستە مرۆیانە هەڵستاون، ئەوان مێژوو لە یادیان ناکات.

دکتۆر لەتیف رەشید تۆ ئەنجامی بدە

ئێستا ئەم داواکارییە دەخەینە بەردەست دکتۆر لەتیف رەشید سەرۆك کۆماری ئێستای عێراقی فیدراڵ, بەڕێز خاوەند شکۆ د. لەتیف لە کاتێك ئێوە باش دەزانن ئەم داواکارییە ئەرکەو بەناوی دەوڵەتی عێراقەوە بەم کارە هەڵبستن, ئێمە پێویستمان بە وتەی سۆزداری و کردەی پۆپۆلیستی نییە, ئێمە دەمانەوێت لە گەڵ مێژووی ئەم وڵاتە ئاشتمان بکەنەوەو هاوکات دڵنیاشمان بکەنەوە ئەوجۆرە تاوانانە لە داهاتوودا دوبارە نابنەوە, بەوەی بەناوی دەوڵەتی عێراق و واژۆی خۆتانەوە داوای لێبوردن لە گەلی کوردستان و گەلانی عێراق بکەن, بەڵگەنامە شاراوەکانی رابردوو هەموو ئازاد بکرێن, تۆمەتبارانی

تاوانە زێدەکان هەموو دادگایی بکرێن, عێراق ببێتە ئەندامی دادگای تاوانی نێو دەوڵەتی, قەرەبووی قوربانیان بکرێتەوە و مۆنمێنتی یاداوەری بۆ سەرجەم قوربانیان لە پایتەختی عێراق دروست بکرێت.

لێبوردەیی چۆنە؟

لەم مەڵبەندەی جینۆسایدە کە ناوی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستە و ئەم وڵاتەی ئێمە کە ناوی کوردستانە، شوێنێك پێنتێك نییە بۆ لێبوردەیی مرۆڤەکان، روباری خوێن، دنیایەك [illegible]، دڕندەیی, بونەتە بەشێك لە مێژوو و ڕۆشنبیری و کلتوری هەرێمەکە, بۆیە دان نان بە راستییە تاڵەکان رابردوو و ئێستا و داوای لێبوردن کردن بەشێکە لە ساڕێژی برینەکان, هەنگاوێکە ڕوو لە ئایندە.
مێژوویەك ئێمە دەبەستێتەوە بەم وڵاتانەوە کە لە ناو خوێن و ئێسك و پروسکدا نغرۆ بووە، بە سڕینەوەی ئەو تاڵیانە پێویستمان بە دادپەروەرییە، لە دادپەروەری و ئاشتەوایی پێکەوە گرێدراون، بۆ بە یەکەم ئەنجامدانی دووەم زەلیلکردنە و هەرگیز بەدی نایات، وەك ئەوەی سیاسییەکانی کورد دەیکەن، لێبوردەیی هەموو کات دوای دان نان بە راستییەکانی تاوانەکان و دادپەروەرییەوە دێت، تاوانبار و قوربانییەکان لە ئاوێنەی دەرخستنی راستییەکانی رابردوەوە وەك ئەوەی هەن دەردەکەون نەك وەك ئەوەی لە تاوانەکانی رابردوو بشوردرێنەوە، کارێکی زۆر ناشایستەو ناڕەوایە داوا لە قوربانیانی تاوانەکان بکرێت ئاشتەوایی بکەن، لە کاتێکدا هێشتا دادوەری بۆ [illegible]ی خۆی هەڵنەسابێت و دان بە راستییەکانی تاوانەکان نەنرابێت و تاوانباران دادگایی نەکرابێتن لە پەناو رزگار نەبوون لە سزاو بە دکۆمێنت کردنی تاوانەکان و دەرخستنی راستییەکان و نووسینەوەی روداوە تاڵەکان !!.

چۆن فێر بین لە ئەزموونی باشووری ئەفریقا؟

لە ئەزموونی خوارووی ئافریقیاوە فێر بین کە"باسکردنی سەرچاوەی تاوانەکان، دانپێنان، قەرەبووکردنەوە، دان نان بەو تاوان و کارەساتانەی لە رابردوو روویان داوە، هەندێك جار زۆر پێ بایەخترە لە زانینی حەقیقەتەکانی بابەتەکە، ئەگەر چی مەرج نییە هەموو ئەو کەسانەی کە ئازاریان چێشتووە پێویستیان بە داوای لێبوردن کردن هەبێت بەشێوەیەکی فەرمی تا ناکۆکیەکان ڕابردوو لەبیر خۆیان ببەنەوە، لەکۆڵینەوە لە پرۆسەی لێخۆش بوونی “کۆمسیۆنی حەقیقەت و پێکهاتنەوە لە باشووری ئافریقا” ئەوە پیشان دەدات کە قەبوڵکردنی سەرەنجامەکان تا ئەندازەیەکی زۆر زیاد دەکات، کاتێك قوربانیان

كەسوكاری قوربانییەكان دانپێنانێك و داوای لێبوردنێكی شەرعییان پێ دەگات."پێكهاتنەوە چارلس ڤیلا ڤیسیستە"..

بۆ قەرەبووكردنەوە؟

قەرەبووكردنەوە تەنها پاداشتی مادی نییە لە بەرامبەر ئەو زیانانەی لە قوربانیان كەوتووە, بەڵكە خۆی لە پاداشتی مادی یان ڕەمزی یان پێكەوە دەبینێتەوە, ڕەنگە پاداشتی دارایی بێت یان پۆزش و داوای لێبوردنكردن بێت لە قوربانیان یاخود هەردووكیان پێكەوە, نابێت لە یادمان بچێت كە بژاردن هەم قەرەبووكردنەوەیە و هەم پەیمانیشە بۆ دوبارە نەكردنەوەی تاوانەكانی ڕابردوو لە ئایندە, ئەمە لەم مەڵبەندی جینۆسایدە پێویستمان بەمەیان زیاترە كە رووداوەكان رابردوو دوبارە نەكرێنەوە, جارێكی دیكە نەمان بەنەوە بۆ ناو قەسابخانەكانی گۆڕە بە كۆمەڵەكان و شانزەی سێ, وەك دەبینین بەردەوام لەناو بازنەكەداین و لیچی دەرناچین, لە كاتێكدا نە قەرەبوو كراوینەتەوە نە داوای لێبوردنیشمان لێكراوە, نە وڵاتیش بۆتە ئەندامی دادگای تاوانی نێو دەوڵەتی, بۆیە رووداوە تاڵەكان رابردوو لە ژینگەیەكی وادا ئاساییە دوبارە ببنەوە, وەك بەردەوام دوبارە دەبنەوە لە شەنگالەوە بۆ دوز و سبایەكەر و لە داهاتووشدا بە ناوەكانی دی, راستە ئەمانە رابردوو ناگۆڕن و ژیان بۆ قوربانیان ناگەڕێنەوە, وەلێ ژیان بۆ داهاتوو دور لە تاوان مسۆگەر دەكەن, قوربانیان هەست بەوە دەكەن گوێبیستی داواكارییەكانیان بوونە.

قەرەبووكردنەوە كەرامەتی مرۆڤایەتی و هەندێك لە زیانە مادییەكان دەگەڕێنێتەوە بۆ قوربانیان, بۆ ئەوانەی مافیان پێشێل كراوە, بۆیە مافی قەرەبوو مافێكی بێ ئەملاو ئەولای سازش هەڵنەگرتووی قوربانیانی كوردستانە, كەسیش بۆی نییە بە ناویانەوە ئەو سازشە بكات ئەگەر لە ترۆپكی دەسەڵاتیش بێت, دەبێت تەنها خۆیان لە بەرامبەر ئەو زیانانەی پێیان گەیشتووە بەم كارە هەڵبستن.

بەرپرسیارێتی عێراق وەك دەوڵەت

دەوڵەتی ئەنجامدەری تاوان كە عێراقە, نابێت لە بەرپرسیارێتی تاوانەكانی ڕابردووی عێراق هەڵبێت, تاوانی جینۆساید بەرپرسیارێتی دەوڵەتە، چونكە ئەو تاوانەی ئەنجام دراوە بە چەك و كەرەسەی سەربازی و توانا و ئیمكاناتی دەوڵەت ئەنجام دراون، ئەم بەرپرسیارێتییە بە گۆڕینی سستەم و رژێم و حكومەتەكان كۆتاییان نایات, بەڵكە بە هەتا هەتایە لەگەڵ دەوڵەتەكان و جێگرەوەكانیان بەردەوام دەبێت تاكو بەدی دێت لە داوای لێبوردن كردن و

قەرەبووکردنەوەو سزادانی بکەران و جێگیر کردنی لە مێژووی وڵاتدا. تەنانەت بە سزادانی بکەرانیش کۆتایی نایات، چونکە بکەر بە چەك و تفاقی عێراق تاوانی ئەنجام داوە. عێراقی ئێستا کە داوای لێبوردن دەکات و قەرەبووی قوربانیان دەکاتەوە، لە بەر ئەوە نییە بەرپرسە لە تاوان و هەڵەکان ڕابردووی سەدام، بەڵکە لە بەر پابەند بوونیەتی بە بەرژەوەندی گشتییەوە و کارکردنیەتی بە دووبارە تێکەڵکردنەوەی قوربانیەکان بەکۆمەڵگاو گەڕاندنەوەی کەرامەتە بەیان و متمانەیان دەداتە بەوەی عێراقی داهاتوو ئەوەی رابردوو نییە، لە تاوانەوە گواستراوەتەوە بە پێزش هێنانەوە، لە ئەنجامدانی جینۆسایدەوە هاتۆتە سەر واژۆکەرانی پەیمانامە نێودەوڵەتیەکانی بەرپرسیارێتی لە بەرامبەر تاوانە مەزنەکان، تا ئەمانە نەکات، دوبارە بوونەوەی تاوان لەکات و ساتدایەو هیچ گۆڕانکارییەك نەکراوە، وەك تا ئێستا لە ناو بازنەی رابردوودایین.

خۆ پاککردنەوەی دەوڵەت

بە داوای لێبوردن کردن بەرپرسیارێتی هەڵگرتنی ئەو تاوانە گەورانەی لە ڕابردوودا ئەنجامدراون، تاکە زەمانەتی هاوسەنگی ڕاگرتنە لە نێوان مافی قوربانیان و بەرپرسیارێتی تاوانکاران، دەوڵەت بەردەوام دەبێت لە هەڵگرتنی بەرپرسیارێتی سیاسەت و کاری فەرمانڕەواکانی پێشووی خۆی.
ئەو بەرپرسیارییەتی هەڵگرتنە مانای تاوانبار بوون ناگەیەنێت، بەڵکە خۆ پاککردنەوەو شۆردنەوەیە لێی، پاککردنەوەی دەوڵەتە لەو ڕابردووە تاڵە خوێناوییە پڕ لە تاوانە کە لەم وڵاتە رویانداوە، وە خودیشە لە ئەرك و بەرپرسیارێتی، شۆردنەوەی وڵاتە لە شوێنەوارەکانی تاوان دڕندەیی رابردوو، شوردنەوەی ولاتە لە گازی خەردەل و خوێن و روفاتی ناو گۆڕە بەکۆمەڵەکان و پەتی سێدارە، ئەمە لە باشووری ئافریقیا و شیلی و ئاڵمانیاو ئەرجەنتین و ….
تەواوی ئەو وڵاتانەی گۆڕانکاری تیایاندا ئەنجامدرا لە پاش دەسەڵاتی نازیەت و ئاپارتاید و دیکتاتۆریەت پێیرەو کرا، کوردیش چاوەڕوانی دەکات لە ئێراقی دوای سەدام حوسێن کە ئێستا ئەوەی بەڕێز سەرۆکین ببەتە پرنسبەکی دەسەڵاتدارییەتی داهاتوو، ئەوەی لە عێراق کراوە نەك کەمتر نییە لەوەی لەو وڵاتانە کراوەو بگرە بارتەقای چەندینیانە.

سەرۆکی شیلی چی کرد؟

سەرۆکی شیلی Ricardo Lagos هەڵستا بە ناردنی نامەی پاساو هێنانەوەی کەسی یان داوای لێبوردنکردن بە سەرجەم کەسوکاری

قوربانیانی دەست ڕژێمی سەربازی پێشوو بە سەرکردایەتی بینۆتشێ، ئەم پرۆسەیە لە ساڵی 1996 ەوە بۆ 2008 درێژەی کێشا، کەچی سەرۆك کۆمار خۆی قوربانی و نەیاری ئەو دەسەڵاتە بوو کە تاوانی ئەنجام دابوو، ئەو نامانەی ناردی بۆ سەرجەم قوربانیان ئەویان نەکردە تاوانبار، بەڵکە نامەکانی وەڵاتی لە تاوانەکانی بینۆتشەی تاوانبار شوشتەوەو ناشرینیەکانی پاککردەوەو خۆشی بردە ریزی سەرکردە مەزنەکانەوە، بۆیە دەبێت عێراقیش لە تاوانەکانی سەدام حوسێن بشۆردرێتەوە، بۆ ئەوەی ئەوکارە بکرێت پێویستمان بە مرۆڤە بە مێژووە، کە ئەوە بکات شوێن لە مێژوو دەگرێت.

ئەڵمانیاو هەنگاوی مەزن

قوربانیانی دەستی ڕژێمی نازی ئەڵمانیا، لە پاڵ قەرەبووی مادی، هەر یەکێیان نامەی سەرۆك کۆمار یوهانز راو" 1931-2006" لە پارتی سۆسیال دیموکرات یان پێگەیشت، کە لە ساڵی 1999 ەوە بۆ 2004 سەرۆك کۆماری وەڵات بوو، لە نامەکەیدا داوای لێبوردنی لە قوربانیانی دەسەڵاتی نازی هیتلەر کردبوو"تعویز العمال الاسترقاقیین والقسریین فی المانیا النازیة-یونامی"، لە دوا هەڵوەستیشدا بڕیار درا جووە جەزائیرییەکان کە زۆرینەیان لە فەرەنسا دەژێن، ئەوانەی لە هۆلۆکۆست رزگاریان بووە، هەر یەکێیان بڕە 2300 ئیرۆ قەرەبوو بکرێنەوە.

هەروەسا سەرۆکی ئەڵمانیا یواکیم غاوك 1940، سەرۆك لە ماوەی 2012-3-18 بۆ 2017-3-18 دانی بەوەدا نا کە ئەڵمانیا بەرپرسیارێتی بەشێك لە جینۆسایدی ئەرمەنی دەکەوێتە ئەستۆ.

ساڵی 2008 ئەنغێلا مێرکلیش داوای لێبوردنی لە ئیسرائیل کرد بەرامبەر بە هۆلۆکۆست، وتی ئەڵمانیا هەست بە شەرمەزاری دەکات، وە ساڵی 2004 غێرهارد شرۆدەر داوای لێبوردنی لە گەلی روسیا کرد بەرامبەر بە تاوانەکانی نازیەت.

سەرۆکی سۆسیال دیموکراتی ئەڵمانیا فرانك فالتر شتاینمایر لە ئایاری 2021 داوای لێبوردنی لە گەلانی جینۆسایدکراوی نامیبیا کرد.

ئەڵمانیا سێ هەنگاوی نا لەو بوارە" دروستکردنی مۆنمێنت، داوای لێبوردنکردن، قەرەبووی مادی".

ئەڵمانیا کە لە ساڵی 1884 ەوە بۆ ساڵی 1915نامیبیای داگیر کردبوو، داوای لێبوردنی کرد بەهۆی ئەوەی لە نێوان ساڵانی 1904 بۆ 1908 دەیان هەزاری لە گەلانی هیریرو ناماى لە نامیبیا کۆمەڵکوژ کردبوو " 65000لە گەلی هیریر، 10000 لە گەلی ناما"، بە هەردوولایان 75%ی ئەو گەلانە بوون، بە گشتی وا مەزەندە دەکرێت ژمارەی قوربانیان بگاتە 100000 کەس.

ئەم تاوانەش بەهۆی بەرهەڵستیکردنیان لە زەوتکردنی زەوی و ئاژەڵەکانیان کە ئەڵمانەکان دەیانەویست ئەنجامی بدەن.
ئەم تاوانەش بە یەکەم کۆمەڵکوژی سەدەی بیست ناونراوە, ئەڵمانیا قەرەبووی قوربانیانی کردەوە بە 1,1 ملیار ئیرۆ بەڵام لەماوەی چارەکە سەدەیەك, کەسوکاری قوربانیان بە ڕێکەوتنەکەو شێوازو قەبارەی قەرەبووەکە رازی نین.
هەرچەندە ئەڵمانەکان هێشتا زۆر برینی گەلان ماوە ساڕێژی بکەنەوە نموونە لەوانە لە نیسانی 1941 نازییەکان یۆنانیان داگیرکرد, ئاڵای خۆیان لەسەر ئەکرۆبۆلیس هەڵکرد, لە دوای سێ ساڵ و نیو داگیرکاری وڵاتیان بە کەلاوەیی بۆ یۆنانییەکان جێهێشت, لە دوای جەنگی جیهانی دووەمەوە, یۆنانیەکان داوای قرەبوو دەکەنەوە لە دەسەڵاتداری ئەڵمانەکان وەك جێماوی یاسایی رژێمی هیتلەر, حکومەت و پەرلەمانی یۆنانی داوای 300 ملیار دۆلار قەرەبوکردنەوە دەکات, تا ئێستا یۆنانییەکان تەنها 115 ملیۆن مارك و 25 ملیۆن دۆلاریان وەك قەرەبوو وەرگرتووە, کە پێی رازی نین, پۆڵۆنییەکانیش هەمان داواکاریان لە ئەڵمانەکان هەیە.

ئیتاڵیاش هەنگاوی ناوە

ساڵی 2008 سەرۆك وەزیرانی ئیتاڵیا سیلفیۆ برلسکۆنی بە فەرمی داوای لێبوردنی لە گەلی لیبیا کرد بۆ سەردەمی کۆڵۆنیالیزەکردن, وە بڕیاری دا 5 ملیار دۆلار لە ماوەی 25 ساڵدا وەك قەرەبوو لە شێوەی سەرمایەگوزاری بدات بە وڵاتان و گەلانی زەرەر مەند لە داگیرکاری ئیتاڵیا.

رۆتە ناچاربوو داوای لێبوردن لە بازرگانیکردن بە کۆیلەوە بکات

سەرۆك وەزیرانی هۆڵەندا مارك رۆتە لە ڕێکەوتی 2022-12-19 داوای لێبوردنی کرد لە رۆڵی رابردووی هۆڵەندا لە بە کۆیلەکردن, وە تاوانی کۆیلەکردنی مرۆڤی وەك تاوانی دژ بە مرۆڤایەتی ناساند کە باپیرانی ئەوان ئەنجامیان داوە.
بەناوی حکومەتی هۆڵەندییەوە داوای لێبوردنی کرد, لە هەموو ئەو کۆیلانەی لە جیهاندا ئازاریان لەم کارە بینیوە لەسەر دەستی هۆڵەندییەکان, وتی داوای لێبوردن لە نەوەکانیان دەکەم.
هۆڵەندا لانی کەم بە وتەی خۆیان ماوەی 250 ساڵ گلاوەنەتە بە کۆیلەکردنی مرۆڤەوە, لەو ماوەیەدا لانیکەم نیو ملیۆن ئەفریقی بە کۆیلە کردووە.
رۆتە پێشتر دەیووت ئەم دۆسیەیە کۆنە و ماوەی زۆری بەسەردا تێپەڕ بووە, وەلێ دوایی گەیشتە ئەو بڕوایەی سەدان ساڵ چەوساندنەوەو

زەبروزەنگ کاریگەری لە سەر ئێستا دادەنێت.
ساڵی 1863 کۆیلەداری لە هۆڵەندا قەدەغە کراوە, وەلێ تا ساڵی 1873 کۆیلەداری لە هۆڵەندا هەر هەبووە.
هەرچەندە ڕەخنەگرانی پرسەکە پێیان وایە, قەرەبووی 200 ملیۆن یۆرۆ بەس نییە بۆ 400 ساڵ کۆیلەکردن, کاتی ئەوەش هاتووە راستییەکان هەموو بوترێت- أحفاد الأفارقة: اعتذار هولندا عن ماضي العبودية ليس كافيا
HTTPS://ALGHAD.COM/%D8%A3%D8%AD%D9%81%D8%A7%D8%AF-%D8%A7%D9%84%D8%A3%D9%81%D8%A7%D8%B1%D9%82%D8%A9-%D8%A7%D8%B9%D8%AA%D8%B0%D8%A7%D8%B1-%D9%87%D9%88%D9%84%D9%86%D8%AF%D8%A7-%D8%B9%D9%86-%D9%85%D8%A7%D8%B6%D9%8A-%D8%A7/

فەڕەنسا داوا دەکات تورکیا داوای لێبوردن لە ئەرمینیا بکات, وەلێ خۆی لە جەزائیەی ناکات
شیراك سەرۆکی کۆچکردووی فەڕەنسا داوای لێبوردنی کرد لە بەرامبەر دەستگیرکردنی 13 هەزار جولەکە لە پرسەی ئەلفیل دیف لە ساڵی 1942 لە میانی جەنگی جیهانی دووەم و پاشان بۆ کەمپی کوشتنیان لە لایەن هیتلەرەوە, هەرچەندە ئەو وەك بیروباوەڕ و پرسێ لەی بەبەرییە.
هەروەها بەپێی ئەو یاسایەی کە پەرلەمانی فەڕەنسا پەسندی کردبوو کۆمپانیای هێڵی شەمەندەفەری فەڕەنسا ناچار کرا تا ساڵی ٢٠١٥ قەرەبووی کەسە ماوەکانی هەڵکەست بکاتەوە بەو پێیەی کاتی خۆی ئەم کۆمپانیایە یارمەتی ئەڵمانیای دابوو لە گواستنەوەی جولەکەکان لە فەڕەنساوە بۆ کەمپەکانی ئەشوڤیتس، بە هەمان شێوەیە لۆبی جولەکە لە ئەڵمانیاش توانی کارێك بکەن پەرلەمانی ئەو وڵاتە یاسایەك دەربکات کە حکومەتی ئەڵمانیا ناچار بکات قەرەبووی جولەکەکان بکاتەوە.”
پەیسەر- چۆن دەتوانرێت دەوڵەتی عێراق پابەند بکرێت بە قەرەبووکردنەوەی ئەنفال و هەڵەبجە؟
https://www.peyserpress.com/detail/7644
لە هەر فەڕەنسا بەرامبەر کۆمەڵکوژی جەزائیرییەکان نکۆڵی کرد, لە ساڵی 2008 عەبدالعەزیز بلخادم ئەمینداری گشتی بەرەی ئازادیبەخشی جەزائیری داوای لە فەڕەنسا کرد داوای لێبوردن بکات وقەرەبووی 132 ساڵ داگیرکاری و کۆمەڵکوژیان بکاتەوە, کە لە ڕێکەوتی 19-3-1962 شەڕ کۆتایی هات, تەنانەت فەڕەنسا تاکو ساڵی 1999 دانی نەنا بە بوونی شەڕەکەش, هەڵوێست وەرگرتن لە بەرامبەر رابردووی داگیرکاری جەزائیر سەختە بۆ سیاسییەکان, چونکە لەناو فەڕەنسا 7 بۆ 8 ملیۆن

کەس پەیوەندی راستەوخۆیان بە شەڕەکەوە هەیە, ئەمانەش لە هەڵبژاردندا هێزێکی مەزنی دەنگدەران پێك دەهێنن, بەسەر نەیارو لایەنگردا دابەش بوونە.
هەرچەندە ماکرۆن سەرۆکی فەرەنسا سەبارەت بە جەزائیر وتی نە نکۆڵیکردن وە نە داوای لێبوردن کردن, وەلێ ئەنجومەنی یاسایی فەرەنسا لە 8ی شوباتی 2018 بڕیاریدا هەموو قوربانیانی جەنگی نێوان ساڵانی 1954 بۆ 1962 کە لە جەزائیر ژیاون لەو کاتەدا قەرەبوو بکرێنەوە, هەرچەندە هەشتا فەرەنسا دانی بە هەقیقەتی یاسایی تاوانەکانی خۆی لە جەزائیر نەناوە کە ملیۆن و نیوێك قوربانی لێکەوتۆتەوە, تەنانەت جەزائیرییەکان نەك داوای لێبوردن و قەرەبووی تاوانەکانی سەردەمی داگیرکاری دەکەن, بگرە داوای قەرەبووکردنەوەی روداوی 57 تاقیکردنەوی لە نێوان 1945 بۆ 1960 چەکی ناوکی لە بیابانەکانی جەزائیر بە تایبەت ناوچەی رقانی وڵات دەکەن, بە تاوانی دژ بە مرۆڤایەتی هەژماریان کردووە کە لە لایەن فەرەنسییەکانەوە ئەنجامدراوەو قوربانی سڤیلی لێ کەوتۆتەوەو ژینگەی ناوچەکەی تێکداوە.
هەروەها ماکرۆن لە کاتی بانگەشەی هەڵبژاردندا وتی کۆلۆنیاڵی فەرەنسی تاوانی دژ بە مرۆڤایەتییە, ماکرۆن ساڵی 2021 ئیدانەی ئەو تاوانانەی کرد سوپای فەرەنسی لە 17-10-1961 بەرامبەر خۆپیشاندەران ئەنجامیان دا, وەك تاوانێك کە لێبوردنی نییە. لەمەش زیاتر ماکرۆن داوای لێبوردنی لەسەر ئەشکەنجەدان کرد کە لە ماوەی شەڕشدا لە جەزائیر ئەندامدرا.
بەلام فەرەنسا رەتی کردەوە داوای لێبوورن بکات لە سەردەمی داگیرکاری 132 ساڵەی نێوان سالانی 1830 بۆ 1962, کە داواکارییە سەرەکییەکەی گەلی جزائیرە.
لە کاتێك تونس و جەزائیر داوای داوای لێبوردن دەکەن لە فەرەنسا, کەچی فەرەنسا داوا دەکات تورکیا داوای لێبوردن لە ئەرمینیا بکات, بەلام بە خۆی هەنگاوی تەواو نانێت و بەرەو رووی رابردوو نابێتەوە, لە ترسی هێزی راستڕەوەکان, نەیاری هەر بەرەو روبونەوەیەکی میژوون لە جیهاندا” د. أحمد القدیدی-اعتزار الدول لمن قلمتهم
https://al-sharq.com/opinion/24/07/2020/%D9%8A%D8%B4%D8%B1%D9%81-%D8%A7%D9%84%D8%AF%D9%88%D9%84-%D8%A3%D9%86-%D8%AA%D8%B9%D8%AA%D8%B0%D8%B1-%D9%84%D9%85%D9%86-%D8%B8%D9%84%D9%85%D8%AA%D9%87%D9%85-%D8%AD%D8%AA%D9%89-%D8%A8%D8%B9%D8%AF-%D8%B9%D9%82%D9%88%D8%AF
سەبارەت بە دۆسیەی تێوەگلانی فەرەنسا لە دۆسییەی رواندا, سەرۆکی فەرەنسا لە ٢٧ی ئایاری 2021 سەردانی ڕواندای کرد. ئەم سەردانە

مێژووییە دەبێ نوێنەرایەتی هەنگاوێکی نوێ بکات لە ئاسایکردنەوەی پەیوەندییەکانی نێوان پاریس و کیگالی, ئیمانوێل ماکرۆن ڕایگەیاند کە هاتووە بۆ دانان بە "بەرپرسیارێتی" فەرەنسا بەرامبەر بە جینۆسایدی توتسییەکان لە ساڵی ١٩٩٤.
ئەو وتی فەرەنسا "هاوبەش نەبووە" لە پرۆسەی ئەنجامدانی جینۆسایدەکەدا، بەڵام ئەرکی ئەوەی لەسەر شانە "ڕووبەڕووی مێژوو ببێتەوە و دان بەو ئازارانەدا بنێت کە بەسەر گەلی ڕواندا گەیاندراوە، بە بەرز نرخاندنی بێدەنگی بۆ ماوەیەکی زۆر لەسەر پشکنینی ڕاستییەکان". هەرچەندە بە پێی راپۆرتی موسیە 13 کەسایەتی سیاسی و 20 سەربازی فەرەنسی ڕاستەوخۆ گلاونەتە تاوانەکەوە.
فەرەنسا لەسەر کۆمەڵکوژی توتسییەکان لە لایەن هۆتسییەکانەوە, تۆمەتبارە بە دەست تێکەڵکردن لەگەڵیان کە لە 6ی ئەبریلی 1994 کۆمەڵکوژییەکە تا 4ی تەموزی هەمان ساڵ بەردەوام بوو, ڕۆژانە 10 هەزار تۆتسی دەکوژران, لەم کۆمەڵکوژییەدا 70%یان لەناودران.
ماکرۆن دانی نا بە بەرپرسیارێتی فەرەنسا لە کۆمەڵکوژی رواندا و پاش 25 ساڵ کێشە لە نێوانیان لەسەر دیاریکردنی ڕۆڵی فەرەنسا لە کۆمەڵکوژییەکە.
وتی فەرەنسا بەرپرسە نەك بەشێك بێت لە ئەنجامدانی کۆمەڵکوژییەکەو وە داوای لێبوردنی نەکرد .

بەریتانیا زۆر هەنگاو ماوە بینێت

بەریتانیا کە ژمارەیەکی زۆر وڵاتی داگیرکردو, زۆر تاانی لە میژوودا ئەنجامداوە بەرامبەر بە گەلان, هەندێك هەنگاوی ناوە, وەلێ زۆر هەنگاویش ماوە بینێت , نموونە گەلی کوردستان بەریتانیا و فەرەنسا داگیریو دابەشیان کردووە, بەرامبەر بە کوردی باشوور بەریتانییەکان تاوانیان ئەنجامداوە, بەریتانیا داوای لێبورنی بۆ داگیرکاری میسرو ….زۆر ولاتی دیکە داوای نەکردووە.
تۆنی بلێر سەرۆك وەزیرانی پێشوی بەریتانیا داوای لێبوردنی لە سەردەمی کۆیلەداری کرد, ساڵی 2016 بەریتانیا داوای لێبوردنی لە هیند کرد.
بەڵام بەریتانیا ڕەتیکردەوە دان بە تاوانەکانیدا بنێت بەرامبەر بە گەلی ماو ماو لە کینیا, کە لە ساڵی 1950 دژ بە داگیرکاری راپەڕین , بەریتانییەکان لە وەڵامدا 5000 ی لێکوشتن.
هەرچەندە 3000 دۆلار قەرەبووی بۆ هەر قوربانییەك دا, پەشیمانی دەربڕی بەڵام داوای لێبوردنی فەرمی نەکرد.
لە ئازاری 2022 کاتێك شازادە ویلیام چوو بۆ جامایکا غەمباری قولی دەربڕی بۆ سەردەمی کۆیلەداری کە نابوایا ڕوی بدایە , مێژووی

بەریتانیا بە هەتا هەتایە پیس بکات، خەڵك داوایان کرد قەرەبو بکرێنەوە و کۆتایی بە پاشکۆیەتی وڵات بە تاجی بەریتانیا بهێنرێت..الاعتذار عن الاستعمار-بشير عبد الفتاح
https://www.shorouknews.com/columns/view.aspx?cdate=09012023&id=242b7408-9e62-4693-8d10-7fb919de4af9
هەروەها لە مانگی ئەبرێلی 2022 هاوولاتیانی سانت فنسنتین لە کاریبی داوای قەرەبووی سەردەمی کۆیلەدارییان کرد لە بەریتانیا
https://www.telesurtv.net/news/-san-vicente-granadinas-desligarse-reina-britanica-jefa-estado-20220727-0002.html

ئەمەریکا زۆر داوایلێبوردن قەرزارە

لە 25ی ئازاری ساڵی 1998 دا بیل کلنتۆن لە سەردانێکی سێ کاتژمێری بۆ وڵاتی رواندا داوای لێبوردنی لێیان کرد، بەهۆی هەڵوێستی حکومەتی ئەمەریکاوە لەو گەلکوژیانەی لەو وڵاتە رویان دا، وتی پێویستە بەرپرسیارێتی هەڵگرین، هەروەها بەرامبەر شەڕی قەڵژ لە ئەمەریکای ناوەندیش داوای لێبوردنی کرد، ئۆباماش دانی نا بە شەڕی قەڵژ بەرامبەر بە کوبا، پیرۆ، ئەرجەنتین، هەروەها جۆرج بۆشی باوك داوای لێبوردنی لە ئەمەریکییە بنەچە یابانییەکان کرد کە لەسەر بنچینەی ژاپۆنی بوون دەستگیر کرابوون لە کاتی جەنگی جیهانی دووەم، قەرەبووشیانی کردەوە، "دوای لێدانی بیرل هابەر لە لایەن ژاپۆنییەکانەوە، 110 هەزار ژاپۆنی لە ئەمەریکا نێردران بۆ زیندانەکان وەك تێکدەر و سیخوڕ، وەڵای نەیاری وەزارەتی دادی ئەمەریکی" بەڵام هێشتا لەسەر هیرۆشیما و لاوس، ڤێتنام، .... داوای لێبوردن نەکراوە.
ئیدارەی ترامپ دژ بە کۆلتوری داوای لیچبوردن کردن بوو، پێی وابوو دان نان بە هەڵەی لایەنی لاوازی ئەمەریکا دەردەخات، وتیان ئەمە شانازی بە مێژوومانەوە دەکەین، راستگەرای نەتەوەیی سپی پێستی باڵا کۆیلەی رابردووە ناشرینەکانە وەك هەر راستگەرایەکی دی.

دۆسیەی ژنانی ئاسودەیی

1992-1-16 ژاپۆن داوای لێبوردنی لە کۆریای باشوور کرد بەرامبەر بە دەستدرێژی سەربازانی ژاپۆنی بەرامبەر ژنانی کۆری کردویانە کە ژمارەیان نزیك 200000 بووە، وتە بێژی حکومەتی ئەو کاتە کۆیتشی کاتۆ وتی " ناتوانین نکۆڵی بکەین لەوەی سوپای ژاپۆنی پێشوو رۆڵی هەبووە لە رفاندن و دەست بەسەرکردنی ژنانی ئاسودەیی، بۆیە داوای لێبوردن رادەگەیەنین"، دواتر لە سەردانیدا بۆ کۆریای باشوور داوای لێبوردنەکەی دوبارە کردەوەو رایگەیاند قەرەبووی قوربانیان

دەکەینەوە, بەڵام رەتیکردەوە ژاپۆن بەرپرسیارێتی یاسایی بگرێتە ئەستۆ.
سەرۆك وەزیرانی ژاپۆن تۆمیشی مۆرایاما لە رێکەوتی 15ی ئەگستسی 1995 بە بۆنەی 50 ساڵەی کۆتایی جەنگی جیهانی دووەمەوە لە بەیاننامەیەکدا داوای لێبوردنی لە هەموو ئەوانە کرد ژاپۆن وڵاتەکەیانی داگیر کردووە یان لە میانی جەنگدا زیانی پێ گەیاندوون, حکومەتی ژاپۆنی داوای لێبوردنی کرد لە کۆری و چینییەکان, هەموو دەیەیەك سەرۆك وەزیرانی ژاپۆنی داوای لێبوردنەکەیان دووبارە کردۆتەوە لە بەرامبەر ئەو تاوانانەی لە جەنگی جیهانی دووەم ژاپۆن بەرامبەر دراوسێکانی ئەنجامی داوە.
هەرچەندە ساڵانە برینی چینی و کۆرییەکان دەکولێتەوە, کە قوربانی لەسەر مۆنمێنتی یاسۆکۆنی دەکرێتەوە, یاسۆکۆنی هێمای میلیتاریزم رابردووی ژاپۆنییەکانە.
وەلە کاتێك لە ساڵی 2018 سەرۆکی کۆریا مۆن جیە کە وتی ژنانی ئاسودەیی تاوانی دژ بە مرۆڤایەتییە, ژاپۆن ناڕەزایەتی دەربڕی.
داواکاری ژنانی ئاسودەیی بریتییە لە ” دان نان بە تاوان, داوای لێبوردنکردن, دانانی مۆنمێنت, قەرەبووی دارایی قوربانیان, گۆڕینی پەرتووکی قوتابخانەکانی ژاپۆن تیایدا دان بە کۆیلایەتی جنسی بنرێت ئەوان بنرێت”.
مۆن جیە سەرۆك کۆماری کۆریای باشور لە ساڵی 2018 وتی پێویستە ژاپۆن دان بە راستییە مێژووییەکان بنێت, داوای لێبوردنی راسگۆییانە بکات.
ژاپۆن و کۆریای باشور پەیوەندی توندی ئابوورییان هەیە, بەڵام شەڕیان لەسەر یادەوەرییەکانی رابردووە, ئەمەش کاری لەسەر ئەو پەیوەندییە ئابوورییە زەبلاحە داناوە, کێشەی ژنانی ئاسودەیی بەردەوام سەر هەڵدەداتەوە, هەرچەندە لە ساڵی 1965 لەسەری رێکەوتوونە, ژاپۆن بە بڕی 9,3 ملیۆن دۆلار قەرەبویانی کردۆتەوە, کۆرییەکان داوای قەرەبوو بۆ ئەو کرێکارانەش دەکەن, کە ژاپۆنییەکان بە سوخرە کاری زۆرەملێی پێکردوون, هەرچەندە ئەو کرێکارە کۆریانەی بران بۆ کاری زۆرە ملێ لە ژاپۆن, دواجار بوونە ناوکی گەشەی ئابووری وڵاتی کۆریا.
ساڵانە لە 13ی دیسەمبەر, چینییەکان یادی کۆمەڵکوژی 300 هەزار هاووڵاتی سڤیلی شاری نانجینگ دەکەنەوە, کە لە ساڵی 1937 ە بە دەستی ژاپۆنییەکان کۆمەڵچکوژکران, لە نانجینگ وێڕای کۆمەڵکوژی 300 هەزار هاووڵاتی 20 بۆ 80 هەزار ژنیش لاقە کراون لە لایەن ژاپۆییەکانەوە.
کۆری و چینییەکان وێڕای پەیوەندی ئابووری زۆریان لە گەڵ

ژاپۆنییەکان، بەڵام لە بیرنەکردنی تاوانەکان رابردوو بەرامبەریان وەك پاراستنی کەرامەتی ئەمڕۆ سەیر دەکەن.

ئوسترالیا داوای لێبوردنی ناتەواو

لە فبرایری ساڵی 2008دا سەرۆك وەزیرانی پێشوی ئوسترالیا کیفن رود "2007 بۆ 2010" داوای لێبوردنی کرد لە هەمبەر تاوانێك کرد کە بەرامبەر هاووڵاتیانی رەسەنی ئوسترالیا بە تایبەت دزینی 17000 لە منداڵەکانیان، بەڵام رەتی کردەوە داوای لێبوردن لە هاووڵاتیانی رەسەنی وڵاتەکەی بکات لە بەرامبەر داگیرکردنی وڵاتەکەیان و ئەو پێشێلکارانەی لە رابردوو بەرامبەریان کراوە وتی: نابێت نەوەی ئێستا لێپرسینەوەی بەرامبەر بە کاری نەوەی رابردوو لە گەڵدا بکرێت.

کەنەدا زۆرترین قەرەبوو

لە کەنەداش پەیکەری یەکەم سەرۆك وەزیرانی وڵات جۆن مەکدۆناڵد شکێنرا، بەهۆی سیاسەتی پڕ لە زەبرو زەنگی بەرامبەر بە هاوڵاتیانی رەسەنی کەنەدا، کە لە نێوان 1863 بۆ 1896 سەرۆك وەزیرانی کەنەد بووە، بە زۆر 150000 منداڵی لە هاووڵاتیانی رەسەنی کەنەدی لە خێزانەکانیان سەندووەو ناردویانیەتە 139 قوتابخانەی تایبەتەوە، لە بەشی ناوخۆیی زیندانیانی کردووە، زۆربەیان لەو ماوەیەدا ئەشکەنجە دراون، تەنانەت هەندێکیان مردوونە، ناوی 2800 کەسی لەو قوربانیانە ئاشکرا کراوە، زمانی رەسەنیان لە قەدەغە کراوە و کلتوریشیان یاساغ کراوە، لە یۆنی ساڵی 2008 سەرۆك وەزیرانی ئەوکاتی کەنەدا ستیفن هاربەر لە بەردەم پەرلەمانی وڵاتەکەی داوای لێبوردنی لێیان کرد، هاوکات قەرەبووی قوربانیانیش لو کاتە لە روی مادیەوە کرایەوە بە 2,3 ملیار دۆلار.

80000 لەو قوتابیانە تا ساڵی 2008 لە ژیاندا مابوون.

قەرەبووکردنەوە لە کەنەدا بۆ هاووڵاتیانی رەسەن تا ئێستا لە چەندین پرۆسەدا بەڕێوە چووە، لە قەرەبووی داگیرکردنی زەویەوە تا قەرەبووی ئەو قوتابییە رفێنراوانە کە جینۆسایدی رۆشنبیری بەرامبەریان ئەنجامدراوە.

لە کۆتا رێکەوتندا لەگەڵ هاووڵاتیانی رەسەن لە یۆلی 2022 حکومەتی کەنەدی بڕیاری دا قەرەبووی ئەو مندالانە بکرێتەوە کە دوورخراونەتەوە لە خێزانەکانیان لە نێوان 1991-4-1 بۆ 2022-3-31، خۆیان و دایك و باوکیان دەگرێتەوە، قەبارەی قەرەبووکە 20 ملیار دۆلارە.

بۆ قەرەبووکردنەوەیان لە لایەن حکومەتی کەنەدییەوە، بڕیاردراوە

هەر منداڵێك یان بەخێوكەرێك لەوانە لانی كەم بە 40000 دۆلاری كەنەدی قەرەبوو بكرێتەوە.
هاوكات بەشی دووەمی ڕێككەوتنەكە بە 19,81 ملیار دۆلار بۆ هەمواركردنەوەی بەرنامەی خزمەتگوزاری منداڵ و خێزانی گەلانی یەكەمی وڵاتە.
https://ici.radio-canada.ca/rci/ar/%D8%A3%D8%AE%D8%A8%D8%A7%D8%B1/1895714/%D9%83%D9%86%D8%AF%D8%A7-%D8%A7%D8%AA%D9%81%D8%A7%D9%82-%D8%AA%D8%B3%D9%88%D9%8A%D8%A9-%D9%86%D9%87%D8%A7%D8%A6%D9%8A%D8%A9-20-%D9%85%D9%84%D9%8A%D8%A7%D8%B1-%D8%AF%D9%88%D9%84%D8%A7%D8%B1-%D8%AA%D8%B9%D9%88%D9%8A%D8%B6-%D8%A3%D8%B7%D9%81%D8%A7%D9%84-%D8%A7%D9%84%D8%B3%D9%83%D8%A7%D9%86-%D8%A7%D9%84%D8%A3%D8%B5%D9%84%D9%8A%D9%8A%D9%86

لە 25ی ئۆكتۆبەری 2022, دادگای مافی مرۆڤی كەنەدی ڕێككەوتنەكەی ڕەتكردەوە بە قەرەبووكردنەوە.
https://www.alaraby.co.uk/society/%D9%83%D9%86%D8%AF%D8%A7-%D9%85%D8%AD%D9%83%D9%85%D8%A9-%D8%AD%D9%82%D9%88%D9%82-%D8%A7%D9%84%D8%A5%D9%86%D8%B3%D8%A7%D9%86-%D8%AA%D8%B1%D9%81%D8%B6-%D8%A7%D8%AA%D9%81%D8%A7%D9%82%D8%A7%D9%8B-%D9%84%D8%AA%D8%B9%D9%88%D9%8A%D8%B6-%D8%A3%D8%B7%D9%81%D8%A7%D9%84-%D8%A7%D9%84%D8%B3%D9%83%D8%A7%D9%86-%D8%A7%D9%84%D8%A3%D8%B5%D9%84%D9%8A%D9%8A%D9%86

پاپا دادگاییكردنی رابردوو

پاپا لە ڕێككەوتی 30-7-2022 داوای لێبوردنی كرد لە بەرامبەر كۆمەڵكوژی مندالانی هاوولاتیانی ڕەسەنی ئینۆیت لە كەنەدا, كە منداڵەكانیان لە لایەن حكومەتەوە ڕفێنرا بۆ ئەوەی ڕۆشنبیری و بیركردنەوەیان بگۆڕن, لەو پرۆسەیە زیاتر لە 4100 منداڵ مردوونە بەهۆی نەخۆشی و خراپی خواردنەوە لە كۆی 150000 منداڵی رفینراو لە 139 ناوەند كە 60%ی لە لایەن كەنیسەوە بەڕێوە دەبردران, دابڕێندرابوون لە كەسوكارو زمان و ڕۆشنبیریان.
دوای ئەوەی لە ناوەڕاستی 2021 لە دوو پرۆسەدا تەرمی 215 و 751 منداڵ لە قوربانییەكان دۆزرانەوەو هەندێكیان تەمەنیان كەمتر لە 3 ساڵ بوو, ئەمەش كەنەداو جیهانی هەژاند.
ئینۆتەكان ڕەخنەی ئەوەیان لە پاپا گرت كە لە داوای لێبوردنەكەی

باسی پەلاماری سێکسییەکانی نەکردووە کە بەرەو رووی ئەو منداڵانە بۆتەوە.
هەروەها پاپا داوای لێبوردنەکەی بەناوی کەنیسەوە نەبوو، بەڵکو بەناوی هەندێ کریستانەوە کرد، وە پێویستە قەرەبووش بکرێنەوە، هەرچەندە پاپا رایگەیاند داوای لێبوردنکردن کۆتا رێگا نییە، بەڵکو سەرەتایە.
هەروەها سەرۆکی مەکسیك ئەندریس مانوێل لۆبیز داوای لە ڤاتیکان و ئیسپانیا کرد دان بە پێشێلکارییەکان رابردوو بنێن و داوای لێبوردن بکەن بەرامبەر بە هاووڵاتیانی رەسەنی مەکسیك زیاتر لە 500 ساڵ لەمەوپێش کۆمەڵکوژیکران بە شمشێر و خاچ، هەرچەندە پاپا داوای لێبوردنی لە هاووڵاتیانی رەسەنی ئەمەریکای لاتین کردووە لە بەرامبەر کۆمەڵکوژکردنیان.

تاوانبارە بەلجیکییە گەورەکەی مێژوو

تشارلز میشیل سەرۆك وەزیرانی بەلجیکا " 2014 بۆ 2019 ″ و کەنیسەی کاسۆلیکی داوای لێبوردنیان کرد بەرامبەر رفاندنی بە زۆری زیاتر لە بیست هەزار منداڵی بە بنەچە تێکەڵ لە ژنانی وڵاتانی بۆرندی و رواندا و کۆنگۆی دیموکراتی و پیاوانی بەلجیکی، تەنانەت دوای رفاندنیان زۆرینەیان ناسنامەی بەلجیکیشیان پێ نەدرا.
شای بەلجیکا لویس فیلیب لیوبولد ماری پەشیمانی قولی بۆ ئەو دڕندەیانە دەبڕی وڵاتەکەی لە کاتی داگیرکردنی کۆنگۆی دیموکراتی ئەنجامیان داوە، بە تایبەت لە سەردەمی لیوبەلدی دووەم (1865 و1909 کە لە نێوان سالانی 1865 بۆ 1909 زیاتر لە 10 ملیۆنی لێیان کوشت و هەموو گەلەکەی کرد بە کۆیلەو وڵاتەکەشی کردە موڵکی تایبەتی خۆی، تەنانت باخچەی ئاژەڵانی مرۆڤیشی لە ماڵەکەی هەبووە، بە یەکێك لە دڕندەترین مرۆڤی مێژوو دەتە ژماردن. ئەو پەشیمانی دەربڕی نەك داوای لێبوردنی فەرمی بکات، پەیکەری ناوبراو لە 2020 لە شاری ئەنتەورب و غێنت و ئۆستند و ترفێرنی نزیك برۆکسل سوتێنراو خراپکران.
الاعتزار عن الاستعمار-بشير عبد الفتاح
https://www.shorouknews.com/columns/view.aspx?cdate=09012023&id=242b7408-9e62-4693-8d10-7fb919de4af9
https://www.bbc.com/arabic/world-53056574
لە ئەبرێلی 2000 گای فێر هۆفشتات سەرۆك وەزیرانی بەلجیکا" 1999-2008 " چوو بۆ رواندا و داوای لێبوردنی کرد، وتی بەناوی وڵاتەکەمەوە و بەناوی گەلەکەمەوە ودەچەمێمەوە بۆ قوربانیان و داوای لێبوردنتان لێدەکەم ، لەبرە بەرپرسیارێتی ولاتەکەم لە بری

دسلاتی سیاسی و سربازی دگرم ئست .
بلجیکا واتی داگیرکری رواندا بوو, ل 7 ی ئبرلی 1994 پاش کوژرانی 10 سربازی ئاشتی پارزی بلجیکی ل لاین چکدارانی حکومتی رواندییو بیاری دا بکشتو ل رواندا, رگای ب بکوژکان خش کرد تاوانی مزن ئنجام بدن.
https://www.lesoir.be/art/au-nom-de-mon-pays-je-vous-demande-pardon-verhofstadt-j_t-20000408-Z0J2VE.html

کمگای جیهانی شرمزاری رواندان

کفی عنان ئمینداری گشتی نتو یکگرتووکانیش لسردانی ب رواندا ل 6 و 7-5-1998 دانی ب شکستی نتو یکگرتووکان ناو سبارت ب پرسی جنسایدی رواندا ل سای 1994 وتی “دبت، و دان بودا بنین ک جیهان لو کاتی خراپدا شکستی ب واندا هنا”. کمگی نودوتی و نتو یکگرتووکان نیانتوانی ئیرادی سیاسی ب ووبووبوونوی کبکنو. جیهان دب ب قووی پشیمان بتو لم شکست.

پرلمانی کتلنیا ل رکوتی 26-6-2022 , متمانی گاندو ب ئو 700 ژن جادوگری ل دیی یکمی سدی حقد بشوی دندان کوژران, ک ل کتلنیاو همت دژیان دستی پکرد سرتاپای ئوروپای گرتو.
https://www.justiceinfo.net/en/87454-pardoning-witches-middle-ages-symbol-our-times.html
سای 1998 سرك وزیرانی نرویج داوای لبوردنی لو 10000 مندا کرا ک لو ژن نرویجی و پیاو سربازی ئمانیان کوتنو, ل ماوی داگیرکاری دایك و باوکیان پیوندیان دانابوو, داوای لبوردنی کرد ل خیان و دایکیان , ک 14000ژن لوانی پیوندیان ل گ ئمانکان هبوو زیندانی کران , و 5000یان ب سا و نیوك ناچاری کاری سوخر کران ب ئنجامدانی لکینو
https://www.zamenpress.com/Detail_wtar.aspx?jimare=4220
ل سای 2018 دانمارك داوای لبوردنی ل غانا کرد, بهی ری دانیمارکییکان ل بازرگانی کیلدا.
سرك وزیرانی نمساش سیاستیان کرتز داوای لبوردنی کرد سبارت ب پشوازیکردنی واتکی ل سوپای هیتلر.

داوای لبوردن ل ئفریقا, ماندیلاش کردی

ل سیرالینیش ل سای 2010 سرکی وات ب شوی فرمی داوای

لەبوردنی لەو ژنانە کرد کە قوربانی ململانێ چەکدارییەکان بوون.
ماندێلا داوای لێبوردنی لە قوربانیانی کرداری سەربازییەکان سەردەمی خەبات دژ بە ئاپارتاید کرد.

کەمبۆدیاو تەیمووری رۆژهەڵات

لە کەمبۆدیا سەرباری ئەوەی ناوی قوربانیان لەسەر ماڵپەڕەی دادگای نێونەتەوەیی کەمبۆدی بڵاو کرایەوە داوای لێبوردنیشیان لێکرا.
تەیموری ڕۆژهەڵات گەل داوای قەرەبووی ماوەی داگیرکاری کردووە لە دەسەڵاتی ئەندەنوسی لە پاڵ قەرەبووی پێشێلکارییە گەورەکان, ئەمەش بۆ گەلی کوردستان جێگای هەڵوەستەیە و پێویستە وانەی لێ وەرگرێت.

ئەردۆگان و داوای لێبوردنی ناتەواو

لە 23ی نۆڤەمبەری 2011, رەجەب تەیب ئەردۆگان سەرۆك کۆماری تورکیا بە فەرمی لە بەرامبەر تاوانی جینۆسایدی دەرسیم لە بری دەوڵەتی تورك بە شێوەی زارەکی داوای لێبوردنی کرد, بەڵام داوای لێبوردنەکان پێویستە بە نووسراوبن و بڕیاری فەرمییان بۆ دەربچێت و هەڵوەستەکان دوربن لە بەرژەوەندی سیاسی, لە ویژدانەوە دەرچوبێت.
ئەگەر مامەڵە وەك تاوان دەکات ئەوا پێویستە دان بە جینۆسایدی کریستان و ئەزیدی و ئەرمەنییەکانیش بنێت و کۆتایی بە سەردەمی نکۆڵی کردن بهێنێت, کۆتایی بهێنێن بەو جەنگە سەختەی لە بەرامبەر دەرخستنی حەقیقەتی یاسایی ئەو کۆمەڵکوژییانە گرتویەتییە بەر, ملکەچی حەقیقەتە مێژوییەکان بێت.
ئەردۆگان لە هەلچوێستێکی تەواو دژدا بە توندی رەخنەی گرت لە نامەی 200 ئەکادیمی و رۆژنامەنووسی تورکی کە لە ساڵی 2008 کە داوای لێبوردنیان لە ئەرمەنەکان کردبوو.

راستڕەوەکان دژ بە داوای لێبوردن

بە پێچەوانەی نموونەکانی سەرەوە حکومەتی راستگەرای پۆڵەندا سزای 3 ساڵی دانا بۆ ئەوانەی پۆڵەندییەکان بە هاوبەش دادەنێن لە تاوانی هۆلۆکۆست و دان دەنێن بە ڕۆڵیان لە تاوانەکە, ئەمەشیان بە داکۆکی لە کەرامەتی نیشتمانی دانا, بەخێی ئەمەش داکۆکییە لە هاوبەشانی تاوانەکانی نازیەت.
هەمان هەڵوەست راستڕەوە نەتەوەییەکان هەیانە بەرامبەر بە پرسی داوای لێبوردن لە ئەمەریکا, بەلجیکا, فەرەنسا, ... زۆر جێگای دیکە.

نموونەکان لە زیادبووندان

نموونەی زۆری دیکە لە بەردەستدان و نموونەکانیش هەمیشە لە زیادبوندان چونکە سەردەم سەردەمی داوای لێبوردن کردنە لە رابردووە تاڵەکان, سەردەمی بە مرۆڤ بوونە بەرامبەر بە دڕندەییەکان رابردوو, سەرەمی ساڕێژکردنەوەی ئازارەکانەو سەردەمی پێداچوونەی مێژووە.
داوای لێبوردنکردن بەشێك لە برینەکانی قوربانیان ساڕێژ دەکات, چاککردنی پەیوەندی گەلانی قڕکراو لەگەڵ دەوڵەتی بکەری تاوان تەنها بە داوای لێبووردنکردن و دادگاییکردنی تاوانباران و قەرەبووکردنەوەو زەمانەتی دووبارە نەکردنەوەی تاڵییەکان دەبێت, نەك بە ناوچەوان ماچکردن و وتەی سۆزداری هەنووکەیی.

تەنها قەرەبوو خوێن باییە

دەبێت ئەوە بزانین ئەو قەرەبووە مادیانەی بێ بە یاسا و ئاشکراکردنی ڕاستییەکان و داوای لێبوردنکردن لە لایەن دەوڵەتی بکەری تاوانەوە دەبەخشرێت وەك خوێن بایی و هەوڵی کڕینی دەنگی قوربانیان تەماشا دەکرێت لە بڕی سڕینەوەی رابردووی خوێناوی, کورد پێویستی بە خوێن بایی عێراق نییە, بەڵکە چاوەڕوانی ئەوەیە دەوڵەتی بکەری تاوان بە فەرمی لە ڕێگای بەرپرس و سەرۆکەکانیەوە بە بڕیاری فەرمی نووسراو بڕیار لەسەردراو داوای لێبوردنی لێ بکات.

ئەرکی بەڕێز دکتۆر لەتیف ڕەشیدە لە ئێستادا

بەڕێز دکتۆر لەتیف ڕەشید کە هەنووکە لە سەرووی فەرمانڕەوایی ئێراقەوەیە ئەرکە لەسەری بەمکارە هەڵبستێت, وەك ئەو سەرۆکانەی ئاماژەمان بە ناوەکانیان دا, بە ناوی دەوڵەتی عێراقەوە نامە بە یەك بە یەکی قوربانیانی جینۆساید و پێشێلکارییە زەقەکانی رابردوو لە کوردستان و عێراق بە تایبەتی و سەرجەم قوربانیان بە گشتی بە جیاوازی نەتەوەیی و ئاینی بە واژۆی خۆی بنێرێت, ئەمە وەك تاك, وەك نەتەوەش داوای لێبوردن لە کورد و تورکمان و ئاشور و کلدان و شیعە و کریستان و ئێزیدی و سائیبەو شەبەك و کاکەیی و .... بکرێت, هیوادارم بەم ئەرکە هەڵبستن و هەڵەکانی تاڵەبانی و بارزانی و مەعسوم و ساڵەح دوبارە نەکەنەوە.

چاوەڕوانی نامەی جەنابی سەرۆك کۆمارین لە یادی جینۆسایدی هەڵەبجەو ئەنفال و فەیلی وبارزانی

چاوەڕوانین هەموو قوربانیانی جینۆساید و تاوانی جەنگ و تاوانی دژ بە مرۆڤایەتی و پێشێلکاری گەورە لە کوردستان و عێراق لە جەنابی سەرۆك نامەی داوای لێبوردنیان پێ بگات لە زوترین ماوەدا, بە

تایبەت لە یادەوەری 35 ساڵەی تاوانی جینۆسایدی کوردستاندا, ئەوە گەورەترین پەیام و بەرزترین دڵنەوایی و چاکترین هەنگاوی پاککردنەوەی رابردووە, ئەگەر بەو ئەرکە هەڵنەستن ئەوە بە ئەرکی ئەخلاقی و ویژدانی خۆتان هەڵنەستاون لە کاتێکدا زانیاری تەواوتان لەسەر ئەو نموونانەی هەژمارم کرد لە مافی قوربانیان و رۆڵی قەرەبووکردنەوەو داوای لێبوردنکردن لە ساڕێژکردنی برینەکان رابردوو هەیبووە.
وەچەرخانە مەزنەکانی ولاتان و کۆمەڵگای مرۆڤایەتی پێویستی بە سەرکردەی ئاسایی باو نییە, بەڵکە بەوانەی تێڕامانی دوورو ئازایەتی جێبەجێکردنیان هەیە. فەرموون لە یادەوەری 35 ساڵەی تاوانی ئەنفال و هەڵەبجەدا, داوای لێبوردن بکەن.

نەوت تەواو بوو ئێستا نۆرەی غازە!.. ریبوار یاسین فتاح

سەبارەت بە گرێبەستی غاز

لە (٢٠)ی ئایاری (٢٠٢٥)، حکومەتی هەرێمی کوردستان، بە سەرۆکایەتی سەرۆک وەزیران (مەسرور بارزانی)، دوو گرێبەستی گرنگی نەوت و گازی لەگەڵ کۆمپانیاکانی ئەمریکی (HKN Energy) و (WesternZagros Resources) واژۆ کرد، کە بەهایان بە دەیان ملیار دۆلار مەزەندە دەکرێت.
کێڵگەی (تەپخانە) و (کوردەمیر)، لە بنەڕەتدا یەک کێڵگەیە، لە سنوری (سەنگاو)ەوە دەست پێدەکات تا شاخەکانی (داری خلە)، بەڵام بەهۆی گەندەڵی پێشتر، کێڵگەکان بە کێڵگەی بچووک دابەش کران تا بدرێن بە بەڵێندەر و کۆمپانیای زیاتر. کێڵگەی (میران)یش لە (بازیان)ەوە دەست پێدەکات تا شاخی (پیرە مەگرون). پرسیارێکە ئەوەیە: ئەم دوو کێڵگەیە بە بەهای (١١٠) ملیار وزەیان تێدایە؟
ئەوەی حکومەتی هەرێم لە ئێستادا دەیکات، تەنها بە ڕیکلام و شۆی ئیعلامییە. ئەگەر (١١٠) ملیار بەو مانایە بێت، ئەوا ئەم دوو کۆمپانیایە لە ئێستاوە تا (٣) ساڵی داهاتوو ئیش دەکەن، هەموو ئەو بڕەی کۆمپانیاکان و حکومەتی هەرێم دەستیان دەکەوێت ـــ لە کرێکار

و وستا تا شفر و اوژکار و مسئول و حیزب چی، همووی بو ب دخمندرت ل کاتکدا نگ دوو سبی نرخی وز بگت. واتا ئم جرک ل خیا خشی و پوانیکی هیی.

ئوش ووند: ل ابـــردودا، بهی نوتو، خـــک قرزار کـــرا. تنانت زستانان، زرینی خزانکان بهی گرانی سوتمنیـــیو نـــاتوانن دوو ژوور گرم بکن.کواتا، ای گشتـــی مـــافی خیتـــی بزانت:

ناوکی ئم گربستی چیی و چنن؟ پشک و بشداریـــیکان چنن؟ حقیقتی کمپانیاکان چیـــی؟ سودی دارایـــیکانی ئم گربستی ب خک چیـــی؟ ئایا ل ناوکی گربستکدا هاتوو ک پش هموو شتک گاز ب بری و ب نرخکی هرزان بگات خک؟ یان چی؟!!

پیوستـــ ئوش بـــین ک ســـرکی (یکتـــی) پـــاڤ تابـــانی، ل لدوانکیدا وتی:"مگر بسر لاشی مندا پژی غاز و بی غاز لبدر". کواتا وا دیار: ئو ئکیتان کردووو، بی (مسرور بارزانی) گربستی کردووو؟!

ل ابردودا، عیماد ئحمد و قوباد تابانی و هتد. دیانوت: "ئم ئاگامان ل وردکاری پسی نوت". خوای لخشب، مام جلال لگ برزانی سوکانی نوتکیان بادا، کچی لم دوایدا، ئو ویستان ختان ل برپرسیارتی بدزنو.

ئـــو وک (یکتـــی) و (ســـرکی یکتـــی) دخین بردم برپرسیارتی ب ئندازی (پارتی). فرموون، ای وون و اشکاوی ختان لسر ئو گربستان ب خک بخن وو.

هروها، پیوستـ هر ل ئستاو، هزی موعارزکانیش هووستی خیان ه بت. خکیش مافی خیتی بت: "چندمان ل نوتکی نچیرڤان بارزانی هکاند، هر هندش ل غازکی (مسرور) هدکنین".

ب دنگی پرلمان و ناشفافیت (Transparency)؟

یک ل ناتواترین بابتکان لسر ئم گربستی، نبوونی دنـــگ و ـــی پرلمـــان و خنی گشتیی. ب پـــی بنماکـــانی حکمرانیـــیکی دیموکراتی، گربستکی ئم قبارەی دبت ل گی یاسا و بیاری پرلمان و وونا کییکی گشتی بیار بکرت.

ئایا ئم دبت دستپکی نوی قرز و کشی مووچ ب؟

ل هرـــم، قرزی گشتیـــیکـــان و نبـــوونی مـــووچ ل کـــاتی خیـــدا گرنگترین کشی ژیانی خکن، بام ب واژکردنی گربستکی ب خن، ب سروری پرلمان، و ب تبیـــنی ل ماف و یاسا، خـــک هســـت دکن ک: ئایـــا ئم تنهـــا قبـــاریکی نویـــی ب کنکردنوی گندیـــیکی کن؟

پەیوەندیدان بە حکومەتی عێراق:

حکومەتی عێراق ڕوون دەکاتەوە کە: (مەسرور بارزانی)، لە بەرژەوەندی عێراق و گەلی کوردستان مامەڵە ناکات؛ بەڵکو لە بەرژەوەندی بنەماڵە، حیزب و هاوپەیمانە بیانییەکان مامەڵە دەکات.

هەر ڕێککەوتنێک بەبێ لێپرسینەوە:

- قەیرانی ئابووری قووڵتر دەکاتەوە.
- بۆشایی لەگەڵ بەغدا زیاد دەکات.
- مەترسی ململانێی مەدەنی و گۆشەگیری نێودەوڵەتی زیاد دەکات.

پرسیارە سەرەکییەکان

١. لە چوارچێوەی چ شەرع و دەستوورێک ئەم گرێبەستە ڕوویداوە؟

لە غیابی پەرلەمان و دامەزراندنی نەوەیەکی دیموکراتی، هیچ دەسەڵاتێکی حکومەت ناتوانێ گرێبەستی بەو قەبارەیە دارایی و وزەیی بکات.

٢. ناوەڕۆکی گرێبەستەکە چیه؟

- بەشداری و پشکی حکومەتی هەرێم چییە؟
- سودە داراییەکان بۆ کییە؟
- کە بە فەرمی سەرپەرشتی ئەم گرێبەستە دەکات؟
- داهاتەکە بە خەزێنەی گشتی دەچێت یان بۆ ئەنجامی سیاسەتی تایبەتی؟

٣. ئایا لە ناو گرێبەستەکەدا بڵاوکراوەتەوە، کە پێش هەموو شتێک گاز بە نرخێکی کەم بەرەو خێزانەکان بگات؟

بەپێی ئەو بەها و قەبارەی گرێبەستە، پێویستە پێشبینی بەرزترین سود بۆ هاوڵاتییانی هەرێم بکرێت، نە تەنها بۆ فەرمی نوێنەرانی دەسەڵات.

هۆشیاری و داواکاری

- گرێبەستی بە ڕوونی، بە دەنگی پەرلەمان، و بە ڕەخنەی گشتی، دەتوانێت سەرەتا بێت بۆ قەرزهێنانی نوێی هەرێم و گەورەکردنی کێشەی سوتەمەنی و نائەرکەی مووچە.
- نوێنەرایەتی ئەمریکا و حکومەتی فیدراڵی دەبێت بەرپرسیارێتی بزانن لە پشتگیری یاسازی و بنەماکانی دیموکراسی.
- ئەم گرێبەستە، ئەگەر بە شێوەیەکی نادیار و نادروست پێشکەش کراو بێت، بە تەواوی دژە بە مافەکانی خەڵکی هەرێمە.

نەبونی بەرپرسانی ئەمریکی لە مەراسیمی واژۆکردن:

گرێبەستەکان لە ژووری بازرگانی ئەمریکا واژۆکران، بەڵام

هیچ بەرپرسێکی حکومەتی ئەمریکی ئامادە نەبوو. تا ئێستا هیچ بەرپرسێکی ئەمریکی لەسەر ئەم گرێبەستانە قسەی نەکردووە. ئەمەش سەرنجی ڕۆژنامەنوسان و چاودێرانی کوردستان ڕاکێشاوە، چونکە گرێبەستەکانی بەو قەبارەی گەورەن (١١٠ ملیار دۆلار بە گوێرەی بەیاننامەی حکومەتی هەرێم)، چاوەڕواندەکرا بەرپرسانی ئەمریکی تێیدا بەشداربن، بەتایبەتی کە قەبارەکە سێ هێندەی بازرگانی ساڵانەی نێوان ئەمریکا و تورکیایە.

کۆتایی: کێشەی مووچە، نەوت، ناسەقامگیرییەکانی بەغدا، گرێبەستی گاز… هەمووییان دەستپێکێکی نوێن بۆ داخستنی بابەتێکی گەورەن لە مەیدانی ڕاگەیاندن و ڕەخنەی گشتی.

بەپێی بنەماکانی دیموکراسی، داواکاری گشتییە:

- ڕووناکی (شەفافیەت- Transpare ncy)
- بەرپرسیارێتی
- گەڕاندنەوەی دەسەڵات بۆ نێوان خەڵک و پەرلەمان.

ريبوار ياسين فتاح